

PARAFIA TARGOSZYCE-MIERZĘCICE DO SCHYŁKU XVIII WIEKU (W ÓWCZESNEJ DIECEZJI KRAKOWSKIEJ)

1. Najstarsze przekazy o Targoszycach i Mierzęcicach

W świetle dotychczasowych kwerend, przyjmuje się, że wieś Targoszyce po raz pierwszy występuje w przekazie źródłowym z II połowy XIII w.¹ w dobie dzierżenia biskupstwem krakowskim przez Pawła z Przemankowa. Świadczy o tym dokument wydany rzekomo w 1266 r. przez rzezonego sufragana, w Sławkowie. Dotyczył wsi Targoszyce, Przeczyce i Toporowice, z których, na rzecz kościoła p.w. św. Wojciecha Męczennika w Mikołowie nałożono wówczas obowiązek dziesięciny². Datację występującą w dokumencie poddaje się w wątpliwość, bowiem rzezony sufragan otrzymał sakrę biskupią w październiku 1266 r.³ Nie mógł wobec tego w marcu tego samego roku wydać dokumentu, nie piastując godności biskupa, a przecież dekretując ten dokument, wyraźnie tytułuje się biskupem: *Nos Paulus miseratione divina Cracoviensis episcopus*⁴. Przekaz ten nie jest znany z oryginału, a z XVIII wiecznej kopii dyplomu⁵. Za Konstantym Prusem

¹ Według ustaleń ks. Franciszka Maronia wieś mogła istnieć już co najmniej w I połowie XIII w. F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego na tle wydarzeń politycznych przełomu XVIII i XIX wieku. Przyczynki do genezy ustaleń bulli „De salute animarum”*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne (dalej: ŚSHT), tom IV 1971, s. 223, przypis 111.

² E. Zivier, *Geschichte des Fürstentum Pless*, Kattowitz 1906, s. 169 nr 3; Schlesisches Urkundenbuch. Im Auftrage der Historischen Kommission für Schlesien, wyd. W. Irgang, t. IV, Köln-Weimar-Wien 1988 (dalej: SU IV), nr 276.

³ *Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, „Monumenta Poloniae Historica”, seria nowa t. X, część 2, Warszawa 1974 (dalej: KBK sn), s. 178.

⁴ E. Zivier, *Geschichte...*, s. 169, nr 3; SU, t. IV, tamże.

⁵ E. Zivier, *Geschichte...*, nr 3, s. 169; SU, t. IV, s. 187. Potwierdza to także Z. Noga. Tenże, *Osadnictwo i stosunki własnościowe w księstwie siewierskim do*

przypuszcza się, że transkrybujący tekst błędnie odczytał datę z dokumentu. Wyraz oznaczający siedemdziesiąt czyli *septuagesimo* zamieniono na *sexagesimo jako* sześćdziesiąt⁶, przez co nadanie to cofnięto na rok 1266. Wobec powyższych ustaleń należy uznać, że nadanie to, z dużym prawdopodobieństwem, nastąpiło w 1276 r. W przytoczonym dokumencie ówczesne Targoszyce, wraz z sąsiadującymi osadami, określone zostały terminem *villa* w dystrykcie siewierskim, z których obok pobieranej dziesięciny: *decimas ex villis Przeczyce, Toporowitze et Targoszyce*⁷, każdy kmieć z wymienionych wsi, na rzecz mikołowskiej świątyni, na dzień św. Marcina miał oddawać po dwie wiązki konopne: *praesertim quilibet kmeto praescriptarum villarum ad festum St. Martini duas kittas canapi mundi ratione decimae*⁸.

Powyższe nadanie potwierdzone jest także w *Katalogu biskupów krakowskich* Jana Długosza⁹, w którym o dziesięcinie snopowej ze wsi stołu biskupiego dla kościoła parafialnego w Mikołowie, przytoczona jest następująca informacja: *Hic ecclesie parrochiali in Mykulow decimas manipulares mensae episcopalis in villis suis episcopalibus Przedczice Toporowicze Targosicze donat*¹⁰. Pomimo, że od XVI w., obok Przeczyc i Toporowic, dziesięcina nie obejmowała, już wsi Targoszyce, ale obszar, którym gospodarowali mieszkańcy sąsiednich Mierzęcic¹¹. Zapis wspomnianych świadectw przestrzegano jeszcze w 1818 r.¹².

O najstarszych dziejach znaczących wsi w parafii, po raz kolejny o Targoszycach, a po raz pierwszy o Mierzęcicach wspomina młodszy o osiemdziesiąt lat dokument, wydany przez księcia cieszyńskiego Kazimierza w Cieszynie w 1357 r.¹³. Jest to przywilej, w którym wspomniany książę obejmuje dziesięć wsi będących w dobrach kościoła

1790 roku, [w:] Siewierz, Czeladź, Kozięgłowy, *Studia i materiały z dziejów Siewierza i Księstwa Siewierskiego*, red. F. K i r y k, Katowice 1994, s. 177, przypis 84.

⁶ K. P r u s, *Z przeszłości Mikołowa i jego okolicy*, Mikołów 1932, s. 37.

⁷ E. Z i v i e r, *Geschichte...*, nr 3, s. 169; SU IV, nr 276.

⁸ Tamże.

⁹ KBK sn, s. 181.

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. Liber retaxationum), wyd. Z. L e s z c z y ń s k a - S k r ę t o w a, Wrocław 1968 (dalej: LR), s. 197; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMK), Acta Officialatus Cracoviensis (dalej: AOC), t. 165, k. 135.

¹² AKMK, Akta Parafii Targoszyce, sygn. APB 189, k. 17.

¹³ *Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej ś[w.] Wacława*, t. 1, wyd. F. P i e k o - s i ń s k i, Kraków 1874 (dalej: KDKK 1), nr 209.

krakowskiego, diecezji krakowskiej usytuowanych na terytorium siewierskim (wówczas w granicach księstwa cieszyńskiego): *in bonis Ecclesie Cracoviensis, situatis in nostro territorio Sewerensi*¹⁴.

Wszystkie wzmiankowane w nim osady, zostały określone dobrami czyli wsiami: *omnia bona, sive villas*¹⁵. Były to następujące miejscowości: *Bruczowicze* (Brudzowice), *Prsemczicze* (Przeczyce), *Thoporouicze* (Toporowice), po raz pierwszy źródłowo wymienione Mierzęcice zapisane jako *Mirzanczicze*, następnie Targoszyce jako *Thargoschicze*. Także obok tych wsi nadanie dotyczyło także następujących: *Ozorouicze* (Ożarówce), *Nadzeschow* (Najdziszów), *Brzmcowicze* (Brzękowice), *Gora* (Góra Siewierska) i *Lubeanki* (Łubianki)¹⁶. Wsie, wśród których wymienione są Targoszyce i Mierzęcice, niniejszym przywilejem zwolnione zostały od wszelkich ciężarów na rzecz księcia. Ludność tych osad, zwolniona została od wszelkich danin, podatków oraz prawa stacji wojska książęcego. Jedyne sądy poddanych biskupa nadal należeć miały do księcia, ale tylko w sporach pomiędzy ludnością z domeny książęcej, a biskupiej¹⁷.

W miejscu tym należy zakomunikować problem przynależności wsi Mierzęcice w dobie średniowiecza. Wydaje się, że zagadnienie to, nie zostało do końca przeanalizowane, a kwestionowanie własności Mierzęcic według istniejących opracowań można uważać za uzasadnione. W bieżącej literaturze omawiającej historię ziemi siewierskiej, z którą ściśle związane są losy parafialnych wsi, spotykamy się często z utożsamieniem własności Mierzęcic, początkowo jako domeny książęcej, a później związanej z rycerstwem – szlachtą. Zdaniem Zdzisława Nogi¹⁸, Mierzęcice w 1376 r. zostały przekazane przez księcia cieszyńskiego Przemysława Janocie Czeczкови i jego żonie Świętosławie za sumę 40 grzywien¹⁹. Wątpliwości, co do tego mogą być obronione. Po pierwsze, z dokumentem owej transakcji możemy zapoznać się w edycji źródłowej, tak wybitnego badacza i wydawcy, jakim był Franciszek Piekosiński²⁰. Utożsamiał tę wieś, zapewne słusznie,

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Z. N o g a, *Osadnictwo...*, s. 191.

¹⁹ Tamże.

²⁰ KDKK 1, nr 294.

zapisaną we wspomnianym dyplomie *Mezsershecze*, z Międzyrzeczem²¹ – obecnie miejscowość położona w województwie śląskim, powiecie bieruńsko-lędzińskim, w gminie Bojszowy. Po drugie, nazwy Mierzęcice zapisanej z formantem *-shecze* w innych średnio-wiecznych dokumentach nie spotykamy. W dokumentach z 1357 i 1426 roku, miejscowość została odnotowana jako *Mirzanczicze*²². W analizie, co do przynależności własnościowej Mierzęcic, Zdzisław Noga wskazuje, że wieś ta, była związana z rycerzem Dziwisza de Marzanczicz, który miał przejąć tę wieś po wspomnianym Janocie Czeczku²³. Choć Dziwisza de Marzanczicz jest znany ze źródeł z lat 1367, 1397, 1398²⁴, to konfrontacja tych przekazów, z młodszym, jakże pomocnym dziełem Jana Długosza²⁵, pozwala jednoznacznie stwierdzić, że jest to niewłaściwa identyfikacja, aby uznać, że także możny Dziwisza związany był z omawianą wsią Mierzęcice w parafii Targoszyce. Z całym przekonaniem należy utożsamić wymienionego możnego, z Marzęcinem, wsią należącą za Długosza do parafii w Bogucicach, w prepozyturze wiślickiej²⁶, obecnie w województwie świętokrzyskim, w powiecie pińczowskim.

Potwierdzeniem przynależności Mierzęcic w XIV, a nawet XV w., do biskupstwa, a nie do rycerstwa wzmiankują fragmenty przytoczonych wyżej dokumentów. Ten z 1357 r. wzmiankuje: *in bonis Ecclesie Cracoviensis, situatis in nostro territorio Sewerensi*²⁷, a ten z 1426 r. informuje: *in Bonis Mensae suae Episcopalis et maxime in Villis ad mensam ipsam spectantibus*²⁸. Zaprzecza to zatem, aby wieś Mierzęcice przynależała kiedykolwiek do rycerstwa. Natomiast inny, przedwojenny historyczny opis Mierzęcic opracowany przez Mariana Kantora-

²¹ Tamże, s. 61, przypis 1.

²² KDKK 1, nr 209, *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, tom V, wyd. F. P i e k o s i ń s k i, Poznań 1908 (dalej: KDW V), nr 454.

²³ Z. N o g a, *Osadnictwo...*, s. 204.

²⁴ *Antiquissimi libri iudicales Terre Cracoviensis*, ed. B. U l a n o w s k i, [w:] *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 8, Kraków 1884-1886, nr 5776, 5946, 8379.

²⁵ *Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis, Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*, t. 2, *Ecclesiae parochiales*, [w:] *Opera omnia*, t. 8, ed. A. P r z e ż d z i e c k i, Cracoviae 1864 (dalej: LB 2).

²⁶ Tamże, s. 415.

²⁷ KDKK 1, nr 209.

²⁸ M. D z i e d u s z y c k i (autor dzieła *Piotr Skarga i jego wiek*), *Zbigniew Oleśnicki*, t. 1, Kraków 1853, s. VIII / nr III.

Mirskiego²⁹ mówi, że od XV w. wieś należała do możnych o nazwisku, które mieli przejść od nazwy wsi, mianowicie do rodu Mirzowskich, będących przedstawicielami Gryfitów³⁰. Jest to także błędna interpretacja własności Mierzęcice w stosunku do tego możnego rodu. Co prawda o Mikołaju Mirzowskim jako dziedzicu wsi Mirzowice, wspomina w 2 połowie XV w. także Jan Długosz³¹, ale nie jest to miejscowość którą należy utożsamiać z Mierzęcicami. Wieś ta jednak, która obecnie nie istnieje, należała do parafii z siedzibą w Chruszczobrodzie³², o czym informują nas także późniejsze dokumenty. Otóż mówi o tym w 1529 r. zapis w Liber Retaxationum, oraz w protokoły wizytacyjne dekanatu bytomskiego, np. z lat od 1598 i 1611 r. czytamy, że owa wieś Mirzowice była wsią należącą w parafii Chruszczobród³³. W tym samym okresie wieś Mierzęcice we wspomnianych przekazach źródłowych została ulokowana w parafii Targoszyce³⁴. Tak więc nie ma wątpliwości, że Mierzęcice i Mirzowice to dwie różne wsie, które mają co najwyżej wspólną etymologię³⁵. Przynależność wsi Mierzęcice do biskupstwa, a nie do szlachty, potwierdza także brak omawianej miejscowości, z szeregiem innych, w dokumencie sprzedaży księstwa siewierskiego³⁶. Ówczesne Mierzęcice nie zostały wymienione we wspomnianym dokumencie transakcji kupna – sprzedaży ziemi siewierskiej, gdyż nie zostały sprzedane biskupstwu, bowiem już były w jego posiadaniu.

Tak oto Targoszyce i Mierzęcice to dwie miejscowości, na których obszarze swoje miejsce znalazła siedziba parafii, zwana Targoszyce a w następstwie Targoszyce-Mierzęcice.

²⁹ M. Kantor-Mirski, *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego i okolicy. Szkice monograficzne*, t. 3, Sosnowiec 1932, s. 189-190.

³⁰ Tamże, s. 189.

³¹ LB 2, s. 195.

³² Tamże.

³³ LR, s. 122; *akta wizytacji dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego dokonanej w 1598 r. z polecenia Jerzego Kardynała Radziwiłła biskupa krakowskiego*, wyd. M. Wojsa, Katowice 1938 (dalej: AW 1598), s. 45; *Materiały źródłowe do dziejów kościoła w obecnej diecezji katowickiej. Protokoły wizytacyjne z 1611 r.* (dalej: PW 1611), oprac. F. Maroń, ŚSHT VI, 1968, s. 319.

³⁴ LR, s. 114; AW 1598, s. 51; PW 1611, ŚSHT VI (1973) s. 323.

³⁵ Por. etymologię wsi Mierzęcice i Mirzowice wg K. Rymuta. Tenże, *Nazwy wsi i miast dawnego księstwa siewierskiego*, [w:] *Siewierz...*, s. 56-57.

³⁶ M. Dzieduszycki, *Zbigniew...*, t. 2, Kraków 1854, s. XVI-XXII / nr IX; C. Grünhagen, H. Margraf, *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, t. II, Leipzig 1883, s. 626-632 / nr 3.

2. Czas powstania parafii i jej zmieniająca się nazwa

Na pierwotną siedzibę parafii Targoszyce wybrano miejscowość położoną w kompleksie wsi będących w domenie biskupstwa krakowskiego, której początki sięgają XIII w.³⁷

Okoliczne parafie pośród, których położona była targoszycka, położone w diecezji krakowskiej należały do dekanatu, zwanego początkowo sławkowskim. W XIV w. okręg ten zwano także dekanatem bytomskim i siemońskim, a w połowie XV w. przemiennie z bytomskim pojawia się zapis o dekanacie sławkowskim³⁸, a od XVI w. występuje już tylko dekanat bytomski, w którym położona była m. in. parafia Targoszyce³⁹. Przed 15 marca 1748 r. z inicjatywy biskupa Andrzeja Załuskiego, z dekanatu bytomskiego wyłączono część obejmującą parafie położone po polskiej stronie, tworząc z nich dekanat siewierski⁴⁰.

Opierając się na miejscowej legendzie, kościół parafialny w Targoszycach miał zostać wzniesiony w miejscu pierwotnej kaplicy, poświęconej św. Mikołajowi⁴¹. Do współczesnych nam czasów nie zachował się dokument poświadczający erygowanie parafii p.w. św. Mikołaja w Targoszycach. Protokół sporządzony podczas wizytacji biskupiej w 1784 r. informuje, że wszystkie metryki tej parafii spłonęły przed 1776 r.⁴². Również zniszczeniu mogły ulec najstarsze informacje o parafii. Także wypadki z początku XVI w.⁴³ mogły przyczynić się do zniweczenia innych przekazów dotyczących genezy parafii. Brak dokumentu erekcyjnego i wiadomości o dacie powołania parafii po-

³⁷ Por. przypis 1.

³⁸ Dekanat sławkowski w latach 1325-1328. *Monumenta Poloniae Vaticana* (dalej: MPV), t. 1, [w:] *Acta Camerae Apostolicae*, v. 1, 1207-1344, ed. Jan Ptaśnik, Cracoviae 1913, s. 141, 214, 305; 1354-1356 dekanat Siemonia; MPV, t. 2, [w:] *Continet Acta Camerae Apostolicae*, v. 2, 1344-1374, ed. J. Ptaśnik, Cracoviae 1913, s. 396, 412-413; 1346-1358 Bytom. MPV, t. 2 s. 196, 205, 214-215, 224, 234, 243, 252, 260, 268, 275, 283, 291, 298. Pomimo zniesienia dekanatu sławkowskiego to nazwa ta występuje w latach 1350-1351. MPV, t. 2, s. 342 i w latach 1470/80 Dekanat sławkowski lub w Bytomiu. LB 2, s. 187.

³⁹ LR, s. 114.

⁴⁰ B. K u m o r, *Dzieje diecezji krakowskiej do 1795 roku*, t. 4, Kraków 2002, s. 135.

⁴¹ Por. legendy o początkach parafii spisane i opracowane przez T. Kędziór. R. B o c i a n, *Parafia św. Mikołaja w Targoszycach*, red. J. R a k o c z y, Kraków 2004, s. 127-128.

⁴² AKMK, *Acta Visitationis* (dalej: AV) 1784, t. 57, k. 58.

⁴³ Tamże, k. 59.

twierdzono w *Tabelach wizytacyjnych biskupa Załuskiego*⁴⁴ oraz *Inwentarzu kościoła z 1791 r.*⁴⁵ Prawdopodobnie początki jej, sięgają lat późniejszych, niż miała miejsce lokacja wsi.

Na skromną ilość materiału pisanego, czas powstania parafii targoszyckiej był dotąd we wszelkiego rodzaju opracowaniach rozmaicie ustalany. Z Katalogu diecezji częstochowskiej z 1968 r.⁴⁶ dowiadujemy się, że parafię Targoszyce erygowano nawet pod koniec XIII w., ale już przed 1324 r.⁴⁷ Skoro jednak parafia miała powstać już w pierwszym ćwierćwieczu XIV w. to nasuwa się pytanie, dlaczego nie została odnotowana w XIV wiecznych spisach powinności na rzecz stolicy apostolskiej⁴⁸. Wykazy te zawierają m.in. nazwy okolicznych parafii, które już niewątpliwie istniały⁴⁹. Może właśnie zbyt młody wiek parafii zwalniał ją, od tego rodzaju świadczeń, które uiszczają wszystkie istniejące okoliczne. Niektórzy znawcy przeszłości ziemi siewierskiej optują za powołaniem parafii natomiast przed 1357 r.⁵⁰. Opierając się na oryginalnym przekazie⁵¹, o utworzeniu parafii przed 1411 r., opowiada się w swoim opracowaniu inny badacz średniowiecznego pogranicza śląsko-małopolskiego⁵². Otóż z tego roku posiadamy wzmiankę źródłową, wspominającą rektora kościoła parafialnego Waclawa. Dokument, w którym tenże występuje, dotyczy nieznannej bliżej sprawy o dziesięcinę, pomiędzy nim, a wójtem Bytomia Hermanem⁵³. Autorzy innego tomu Katalogu diecezji częstochowskiej powstanie parafii szacują na co najmniej 1426 r.⁵⁴. W XX wiecznych notatkach, sporzą-

⁴⁴ AKMK, Tabele wizytacyjne biskupa Andrzeja Załuskiego 1748 (dalej: TZ 1748), t. 8, tabela 10.

⁴⁵ AKMK, Stan Kościoła Fary y Plebanii Targoszyckiej albo Mierzęcickiej podług artykułów od Jaśnie Oświeconego Xiążęcia Jmci Biskupa Krakowskiego podanych, opisany Roku Pańskiego 1791 go, sygn. IPKB 281, s. 1.

⁴⁶ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968*, pod red. ks. J. W a l i c k i e g o, Częstochowa 1968 (dalej: Katalog 1968).

⁴⁷ Tamże, s. 2.

⁴⁸ MPV, t. 1-2.

⁴⁹ Tamże. Były to m.in. parafie: Siewierz, Siemonia, Sączów, Wojkowice Kościelne.

⁵⁰ J. K r u k o w s k i, *Oświata i szkolnictwo*, [w:] *Siewierz...*, s. 552.

⁵¹ AKMK, Acta officjalatus Cracoviensis (dalej: AOC), t. 4, k. 149.

⁵² J. R a j m a n, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998, s. 89.

⁵³ AKMK, AOC, t. 4, k. 149.

⁵⁴ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1958*, Częstochowa 1958 (dalej: Katalog 1958), s. 136; *Katalog diecezji sosnowieckiej 1999*, Sosnowiec

dzonych przez ks. Jana Fijałka⁵⁵ czytamy, że parafia istniała na pewno w 1400 r., kiedy funkcję rektora targoszyckiego kościoła sprawował Jan Linthold⁵⁶.

Powstanie oraz rozwój parafii targoszyckiej następował w otoczeniu następujących parafii: po wschodniej stronie położona była najstarsza w okolicy parafia w Siewierzu, która została powołana w XII w.⁵⁷, druga sąsiadująca od wschodu, parafia w Wojkowicach Kościelnych istniała już przed 1325 r., a nawet prawdopodobnie już w XIII w.⁵⁸ Sąsiednie, leżące po zachodniej stronie parafie w Sączowie i Siemoni, posiadają metrykę XIII w. Otóż ta pierwsza powstała przed 20 marca 1224 r.⁵⁹, natomiast siemońską powołano przed 3 listopada 1225⁶⁰. Najstarsze znane dotąd średniowieczne przekazy, wzmiankujące parafię Targoszyce pochodzą z lat: 1411⁶¹, 1423⁶², 1426⁶³, 1430⁶⁴, 1438⁶⁵, 1470-1480⁶⁶.

Jan Długosz w ocalałej części dzieła z lat 1470-80 *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*⁶⁷, choć wspomina parafię Targoszyce, to jednak fragmentarycznie. Píše on o przynależności wsi Brzękowice do tejże parafii oraz o przychodzących do niej dziesięcin z Mysłowa, Dziewiek i Ożarówic⁶⁸.

1999 (dalej: Katalog 1999), s. 287; *Katalog diecezji sosnowieckiej 2008*, Sosnowiec 2008 (dalej: Katalog 2008), s. 244.

⁵⁵ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dalej: BPAN), Notaty, zapiski i wycinki ks. Jana Fijałka dotyczące parafii polskich, sygn. 4849.

⁵⁶ Tamże, t. 6, k. 9.

⁵⁷ Z. N o g a, Osadnictwo i stosunki własnościowe w księstwie siewierskim do 1790 roku, [w:] Siewierz..., s. 235.

⁵⁸ Tamże, s. 236; J. K r u k o w s k i, *Oświata...*, s. 552.

⁵⁹ Zbiór dokumentów małopolskich (dalej: ZDM), cz. IV, Dokumenty z lat 1211-1400, wyd. S. K u r a ś, I. S u ł k o w s k a - K u r a ś, Wrocław 1969, nr 871.

⁶⁰ ZDM, cz. IV, nr 872.

⁶¹ AKMK, AOC, t. 4, k. 149.

⁶² Bullarium Poloniae (dalej: BPol), t. 4 ed. I. S u ł k o w s k a - K u r a ś, S. K u r a ś, Romae-Lublini 1992, nr 1196.

⁶³ M. D z i e d u s z y c k i (autor dzieła *Piotr Skarga i jego wiek*), Zbigniew Oleśnicki, t. 1, Kraków 1853, nr 3; *Annaty z Królestwa Polskiego w XV wieku (1421-1503)*, [w:] *Acta Camerae Apostolicae*. t. 4, wyd. M. D. K o w a ł s k i, Kraków 2002, nr 165.

⁶⁴ BPol, t. 4, nr 2467.

⁶⁵ BPol, t. 5, 1995, nr 762.

⁶⁶ LB 2, s. 191, 193, 201, 202.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże.

Parafia została udokumentowana także w *Liber beneficiorum* z 1440 r. co potwierdza protokół powizytacyjny parafii Targoszyce z 1784 r.⁶⁹. Należy zatem sadzić, iż znajdował się tam szczegółowy jej opis oraz wszelkich powinności z parafią związanych. Pełny tytuł tego dzieła, autorstwa Jana Długosza, brzmiał *Liber beneficiorum episcopatus Cracoviensis*. Księga ta nie zachowała się, co w rezultacie nie pozwoliło współcześnie poznać jej tekstu⁷⁰.

Na przełomie 1513/1514 r. wieś Targoszyce została ofiarą najazdu oddziałów Raków⁷¹, tożsamy z Raczones, identyfikowanych z Serbami. Z nich wykształciła się późniejsza husaria⁷². W następstwie tych wydarzeń, dotychczasowa siedziba parafii stała się reprezentacyjna. Odtąd życie religijne skupiło się w sąsiednich Mierzęcicach, w których najprawdopodobniej funkcję kościoła pełniła kaplica, której miejsce zastąpił kościółek p.w. św. Wawrzyńca, o którym będzie wspomniane w odpowiednim miejscu.

Zdarzenie to przyczyniło się do przełomu dla lokalnego kościoła. Podniesiona zostaje doniosłość Mierzęcic, z którymi od tej pory utożsamiano parafię targoszycką. Pomimo, że w przekazach, pochodzących z pierwszej połowy XVI w., spotykamy się jeszcze z zapisem parafii w Targoszycach⁷³, to młodsze źródła – od drugiej połowy tego stulecia – informują też o parafii *Mierzęcice*⁷⁴, a także *Targoszyce albo (bądź, czyli) Mierzęcice*⁷⁵. W ten sposób wzmiankowano ją do końca XVIII w.⁷⁶ Jeśli jednak w przekazach zostały wówczas zapisane Targoszyce, to tylko dla określenia samego miejsca w którym stał ko-

⁶⁹ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 58.

⁷⁰ J. Wyrozumski, *55 lat pracy nad krytyczną reedycją dziejów Polski Jana Długosza*, „Nauka” 2006, nr 2, s. 155.

⁷¹ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 58.

⁷² J. Długosz, *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7 i 8, przekład J. Mrukówna, Warszawa 1974, s. 162, przypis 12; P. Dróżdż, *Orsza 1514*, Warszawa 2000, s. 6, 145. Czyżby miało to związek z przemarszem tego oddziału ku Orszy w 1514 r.?; W miejscowej legendzie, Rakowie to mieszkańcy nieistniejącej od XVII w., sąsiedniej miejscowości o nazwie Raków (oprac. przez T. Kędzior w: R. Bocian, *Parafia...*, s. 128). Poddane jest to w wątpliwość, gdyż nie ma jakiegokolwiek wzmianki źródłowej na temat tak nazwanej osady w kompleksie staropolskich wsi Siewierszczyzny.

⁷³ LR, s. 114.

⁷⁴ AKMK, Acta Episcopalia Cracoviensis (dalej: AEC), t. 30, k. 9.

⁷⁵ PW 1619, ŚSHT VII (1974), s. 327; PW 1720-1721 ŚSHT XII 1979, s. 328; AKMK AV, t. 57, k. 56.

⁷⁶ AKMK, sygn. IPBK 281, s. 1.

ściół. Bowiem XVI i XVII w. źródła przekazują informację o kościele targoszyckim, poza wsią, samotnie w polu stojącym⁷⁷. Wszelkie zabudowania plebańskie znajdowały się w Mierzęcicach, w których zaczęło rozwijać się całe życie duchowne. Skupiło się wokół ówczesnej kaplicy p.w. św. Wawrzyńca, posiadającej rangę kościoła filialnego Targoszyckiej świątyni. Obok reprezentacyjnego charakteru, kościół w Targoszycach był miejscem, w którym obradowali możni siewierscy⁷⁸, stąd Targoszyce określano jako *oppidum*⁷⁹. Stan opuszczenia wsi i centrum życia parafialnego w Mierzęcicach trwał do końca XVIII w., wówczas wokół pierwotnego sercu parafii zaczęto ponowne osiedlanie. Tam zbudowano plebanię, która dotychczas stała w Mierzęcicach⁸⁰, w których zaprzestano także odprawiania nabożeństw.

3. Obszar

Ani jeden zupełny wykaz, informujący o obszarze parafii Targoszyce, w okresie jej początków, aż do XV w. nie zachował się. Tak jak wyżej przytoczono, kompletny wykaz i opis osad położonych w parafii Targoszyce, znajdował się w zaginionej części *Liber beneficiorum* z 1440 r. autorstwa Jana Długosza⁸¹. Analogiczna księga z lat 1470-1480 nie wspomina szczegółowo parafii w Targoszycach, a jedynie częściowo. Dotyczy to opisu Brzękowiec jako jednej z wsi w parafialnych⁸² oraz kwestii powinności z wsi rozłożonych w parafiach sąsiednich⁸³.

Wykazane w tym dziele okoliczne parafie, wraz z przynależnymi wsiami, a także analiza omawianego okręgu pozwalają stwierdzić, że parafia Targoszyce w połowie XV w. obejmowała następujące wioski⁸⁴:

⁷⁷ AW 1598, s. 49; PW 1619, ŚSHT VII (1974), s. 327.

⁷⁸ BPAU, Teki Pawińskiego nr 39, Akta sejmikowe księstwa siewierskiego 1627-1790, sygn. 8356; *Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego 1788-1792*, t. 2, red. W. S e m k o w i c z, oprac. K. B u c z e k, Wrocław 1960, (dalej: MSHG 2), s. 306.

⁷⁹ AKMK, TZ 1748, t. 8 tabela 10; AV 1748, t. 30, s. 308.

⁸⁰ AKMK, sygn. APB 189, s. 22-23.

⁸¹ AKMK, AVCap 1784, t. 57, k. 58.

⁸² Wieś Brzękowiec została ujęta w opisie parafii Siemonia, z którą była związana przez oddawanie dziesięciny. LB 2, s. 191.

⁸³ LB 2, s. 193, 201, 202.

⁸⁴ Istniejące już wsie, nie występują (z wyjątkiem Brzękowiec) w Długoszowym opisie sąsiednich parafii, stąd można wysunąć wniosek o przynależności do parafii targoszyckiej, która została opisana we wcześniejszym, zaginionym tomie.

istniejące przed 1276 r. **Przeczyce, Targoszyce, Toporowice**⁸⁵, po raz pierwszy wzmiankowane w 1357 r. **Brudzowice, Brzękowice, Mierzęcice**⁸⁶, sięgająca swym powstaniem przed 1224 r. **Najdziszów**⁸⁷, utworzona prawdopodobnie przed 1254 r. **Nowa Wieś**⁸⁸, **Zendek** wieś powstała przed 1376⁸⁹ oraz **Sadowie** sprzed 1443⁹⁰, i **Boguchwałowice** ulokowane przed 1438⁹¹. Północna granica przebiegała najprawdopodobniej na rzece Brynicy, od wschodu natomiast wzdłuż Czarnej Przemyśły. Pozostałe granice utworzone umownie, względem sąsiednich parafii.

Przed 1529 r. dotychczasowy obszar parafii Targoszyce został uszczuplony o kilka wsi. Wydaje się, że nastąpiło to zapewne po wspomnianych XVI w. wydarzeniach w Targoszycach, co zmniejszyło teren parafii. Kryzys ten stał się czynnikiem do podziału parafii pomiędzy sąsiednie jednostki parafialne. Być może podjęto także zamysł o zupełnym podzieleniu terytorium parafii pomiędzy okoliczne⁹², co zostało w części zrealizowane. Boguchwałowice zostały przyłączone do najstarszej sąsiedzkiej parafii w Siewierzu. Najdziszów, Nowa Wieś oraz Zendek od tej pory zostały silnie związane z parafią w Sączowie. W tym samym czasie nastąpiło włączenie wsi Brzękowice do parafii w Siemoni⁹³.

Po zmianach terytorialnych jakie zaszły w I ćwierćwieczu XVI stulecia, parafia ta obejmowała swym zasięgiem wsie doń przyległe: Mierzęcice, Przeczyce, Toporowice, Sadowie oraz Brudzowice⁹⁴. Ta ostatnia związana była z parafią jeszcze przed 1619 r.⁹⁵. O pierwszym uszczupleniu omawianego terytorium może świadczyć również

⁸⁵ E. Z i v i e r, *Geschichte...*, s. 169 nr 3; SU t. IV, nr 276.

⁸⁶ KDKK, t. 1, nr 209.

⁸⁷ ZDM, cz. IV, nr 871.

⁸⁸ J. R a j m a n, *Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich*, Kraków 1993, s. 47-48.

⁸⁹ KDKK, t. 1, 288.

⁹⁰ M. D z i e d u s z y c k i (autor dzieła *Piotr Skarga i jego wiek*), Zbigniew Oleśnicki, t. 2, Kraków 1853, nr IX, s. XIX; C. G r ü n h a g e n, H. M a r g r a f, *Lehns...*, s. 629.

⁹¹ ZDM cz. II, Dokumenty z lat 1421-1441, wyd. S. K u r a ś, Wrocław 1963, nr 522.

⁹² Zamierzenia o całkowitym podzieleniu parafii podjęto w XIX stuleciu kiedy parafia przeżywała kryzys ekonomiczny, co jednak nie zostało sfinalizowane. AKMK, APB 189, s. 23.

⁹³ LR, s. 93-94, 334. Prawdopodobnie już wcześniej, zanim utworzono parafię w Targoszycach, wsie Najdziszów i Nowa Wieś należały pierwotnie do parafii w Sączowie.

⁹⁴ LR, s. 114.

⁹⁵ PW 1619, ŚSHT VII (1974), s. 327.

pomniejszona kwota dochodów parafii. Tak oto jeszcze w 1513 r., zanim zniszczono wieś, dochód parafii Targoszyce zarejestrowano na sumę 6 grzywien, która pochodziła z dziesięcin i innych powinności⁹⁶. Za stwierdzeniem wybitnej badaczki Zofii Leszczyńskiej-Skrętowej, kwoty podane w księdze z 1513 r. były zaniżone w stosunku do tych z 1529 r.⁹⁷. Obliczenia pozwalają stwierdzić, że przed 1529 r. oszacowanie dochodów parafii znacznie uszczuplono⁹⁸, co jest potwierdzeniem spadku dochodów zapewne przez okrojenie terytorium parafialnego Targoszyce na rzecz parafii w Sączowie i Siewierzu oraz Siemoni.

Po analizie informacji zawartych w *Liber retaxationum* można stwierdzić, iż wsiami wchodzącymi w skład parafii były na pewno takie miejscowości jak Mierzęcice [wraz z gruntami Targoszyce], Toporowice, Przeczyce oraz odległe Brudzowice⁹⁹. Nie wspomniano przy tym o sąsiadującym z Targoszycami Sadowiu, wsią z co najmniej XV w. metryką. Z całą pewnością osada położona była w parafii targoszyckiej, a brak wyszczególnienia w jej obrębie wskazuje na to, że nie odprowadzano z niej powinności do rodzimej parafii. Źródła milczą też o tym, aby wieś należała także do innej z okolicznych parafii. O przynależności do parafii w Targoszycach potwierdzają jednak późniejsze przekazy. Wspominany przekaz jakim jest *Liber retaxationum*, potwierdza istnienie tej wsi, ale jako osadę oddającą dziesięcinę na rzecz kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela w Krakowie¹⁰⁰. Najstarsze znane niezbite potwierdzenie tej wsi w parafii w Targoszycach pochodzi z 1598 r.¹⁰¹. Natomiast przed 1580 r. w granicach parafii zostaje założona nowa szlachecka osada o nazwie Zawada¹⁰².

Protokół wizytacyjny dekanatu bytomskiego z 1598 r. poświadcza, że ówczesna parafia obejmowała swym zasięgiem graniczące z Targoszycami Mierzęcice, Sadowie, Zawadę, Toporowice, Przeczyce oraz Brudzowice¹⁰³. Nie została wymieniona parafialna wieś Targoszyce, która

⁹⁶ AKKK, sygn. Reg. CI 1513, s. 93.

⁹⁷ LR, s. VIII.

⁹⁸ Tamże, s. 114.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ Tamże, s. 211.

¹⁰¹ AW 1598, s. 51.

¹⁰² Archiwum Kurii Kapitulnej w Krakowie (dalej: AKKK), Liber Privilegiorum Episcopatus Cracoviensis (dalej: LP), t. 7, k. 29.

¹⁰³ AW 1598, s. 51.

opustoszała, po najeździe oddziału Raków na przełomie 1513/1514 r. O przeszłości wsi sygnalizował murowany kościół¹⁰⁴, gdyż nawet plebania stała we wsi Mierzęcice, niemal do końca XVIII stulecia, kiedy mieszkaniec plebański przeniósł pod kościół w Targoszycach ksiądz Jędrzej Rozborski¹⁰⁵.

Inny zapis o wsiach parafii znamy z 1611 r., z którego czytamy, że obok wymienionych wyżej wsi z wyjątkiem Zawady do parafii należała Nowa Wieś¹⁰⁶. Brak wzmianki o wsi Zawada w innej sąsiedniej parafii, skłania zatem do wniosku, że Zawadą określano także część Nowej Wsi, która jednocześnie widnieje w opisie terytorium parafii Sączów¹⁰⁷. To samo źródło o przeszłości parafii przekazuje, że do parafii p.w. św. Mikołaja w Targoszycach wchodziła też wieś o tej nazwie¹⁰⁸. Dotyczyć to mogło jednak samych, niezamieszkałych, prawdopodobnie obszarów rolnych. Choć protokół tej wizytacji nie podaje, że stał tam jedynie kościół, ale mówią o tym inne przekazy. Protokół z roku 1598 podaje, że kościół stał samotnie w polu poza wsią¹⁰⁹. Podobnie podaje takż protokół z 1619 r., z którego czytamy o kościele odległym od wsi¹¹⁰.

Przed 1619 r. także Brudzowice zostały odłączone od targoszyckiej parafii i przyłączone do parafii w Siewierzu, do której już wcześniej z całości oddawano dziesięcinę¹¹¹. Tak ukształtowany obszar pozostał co najmniej przeszło 45 lat, czyli do 1665 r. Wówczas w granicach parafii pozostawały bowiem Mierzęcice, Przeczyce, Sadowie, Toporowice oraz Zawada¹¹². Kiedy ponad pół wieku później, w 1721 r. wizytowano parafię, nie zanotowano tej ostatniej osady¹¹³ jako wsi parafialnej. Wydaje się, że na tym terenie były tylko pola uprawne, z których do tegoż kościoła pobierano dziesięcinę. Nie oderwano też tej wsi od parafii Targoszyce, aby przyłączyć do sąsiedniej, gdyż źródła o tym milczą. Można bowiem przypuszczać, że już wtedy wieś została opuszczona przez do-

¹⁰⁴ Tamże, s. 49.

¹⁰⁵ AKMK sygn. APB 189, s. 22-23.

¹⁰⁶ PW 1611, ŚSHT VI (1973), s. 323.

¹⁰⁷ Tamże, s. 324.

¹⁰⁸ PW 1611, ŚSHT VI (1973), s. 323.

¹⁰⁹ AW 1598, s. 49.

¹¹⁰ PW 1619, ŚSHT VII (1974), s. 327.

¹¹¹ PW ŚSHT, VII (1974), s. 327.

¹¹² PW 1665, ŚSHT IX (1976), s. 299.

¹¹³ PW 1721, ŚSHT XII (1979), s. 314.

tychczasowych mieszkańców. W przekazie z 1748 r. jest ona określona jako *deserta*, w której pozostawała tylko jedna zagroda¹¹⁴.

W roku 1748 oraz 1784 w obrębie targoszyckiej parafii znajdowały się Mierzęcice wraz z Targoszycami, Przechyca, Sadowie, Toporowice i słabo zaludniona Zawada, w której w 1784 r. stało 5 zagród¹¹⁵. Częste grabieże samotnie stojącego bez stałego dozoru kościoła, u schyłku XVIII stulecia¹¹⁶, stały się pretekstem do ponownego zasiedlenia opustoszałych przez przeszło 270 lat Targoszyc.

Podsumowując kwestię obszaru parafii św. Mikołaja. Była względnie ustabilizowana, przynajmniej od II ćwierci XVI w. z niewielkimi modyfikacjami granicy, tj. przez odłączenie wsi Brudzowice przed 1619 r. oraz czasowym upadkiem Zawady, w pierwszej połowie XVIII w. Ukształtowany ostatecznie w XVIII w. obszar parafii, pozostał niezmienny do czasów nam współczesnych. Wprawdzie kryzys finansowy parafii, na początku XIX miał doprowadzić do jej podziału, a doń należące wsi, miały być podzielone pomiędzy sąsiadujące parafie. Petycja targoszyckich parafian w obronie parafii poskutkowałą i tym samym miejscowy pleban otrzymał fundusze na rekompensatę poniesionych strat. Targoszyce utrzymały status siedziby parafii¹¹⁷.

4. Ludność

Kolejnym fundamentalnym zagadnieniem jest kwestia ludności żyjącej i ściśle związanej z parafią. Parafianie targoszyccy zamieszkiwali w osadach będących, przede wszystkim w domenie biskupstwa krakowskiego. W II połowie XV w domenie biskupstwa krakowskiego najwięcej wsi położonych było właśnie na terenie parafii Targoszyce (7 na 11 wsi należało do mensy biskupa). Dotyczyło to Mierzęcic, Targoszyc, Przechyca, Toporowic, Najdziszowa oraz Brudzowic i Brzękówic¹¹⁸. Inne osady miały charakter wsi rycerskich, takich jak Boguchwałowice

¹¹⁴ AKMK, AV 1748, t. 30, k. 312.

¹¹⁵ Tamże, AV 1784, t. 57, k. 56.

¹¹⁶ AKMK, sygn. APB 189, s. 22-23.

¹¹⁷ Tamże, s. 23.

¹¹⁸ E. Z i v i e r, *Geschichte...*, s. 169 nr 3; SU t. IV, nr 276; KDKK, nr 209; ZDM, cz. IV, nr 871.

i Sadowie¹¹⁹. Natomiast Nowa Wieś i Zendek należały początkowo do księcia cieszyńskiego przed 1443 r., do momentu objęcia tych wsi przez nowego władcę ziemi siewierskiej w osobie biskupa Oleśnickiego¹²⁰.

W kwestii tematu mieszkańców mówią już przekazy średniowiecza. Z dokumentu wydanego w 1276 r.¹²¹ dowiadujemy się o kmieciach z Targoszyc, Przeczyc i Toporowic, którzy dla plebana kościoła p.w. św. Wojciecha Męczennika w Mikołowie oprócz dziesięciny z całych wsi, byli zobowiązani do indywidualnych świadczeń na rzecz wymienionego kościoła, w postaci dwóch wiązek konopnych¹²². Kolejny, a zarazem młodszy przekaz z 1357 r.¹²³ także dotyczy mieszkańców wsi położonych na obszarze parafii Targoszyce, będących dobrami biskupa krakowskiego. Ludność w nich zamieszkująca uwolniona została przez księcia cieszyńskiego Kazimierza od wszelkich powinności na rzecz jego instytucji¹²⁴. Z późniejszego przekazu z 1426 r. wiemy, że zajęciem miejscowej ludności była hodowla bydła rogatego¹²⁵. Od najdawniejszych czasów lokalne wiejskie społeczeństwo zajmowało się przede wszystkim uprawą roli, a nadto hodowlą – jak wyżej nadmieniałem – w tym także koni, oraz rzemiosłem garncarstwa, co zanotowano w XVII w. *Inwentarzu Klucza Siewierskiego* z 1645 r.¹²⁶. Mężczyźni zajmujący się tym rzemiosłem zamieszkiwali w Mierzęcicach, gdzie okolica była bogatą w glinę ogniotrwałą. Jak wiadomo zajęcie to stanowiło dodatkowe źródło utrzymania włościan, co potwierdza też w swoim poemacie Wincenty Kraiński¹²⁷. Wśród mieszkańców nie można pominąć trudniących się młynarstwem. O najstar-

¹¹⁹ M. Dzieduszycki (autor dzieła *Piotr Skarga i jego wiek*), *Zbigniew...*, nr IX, s. XIX; C. Grünhagen, H. Margraf, *Lehns...*, s. 629; ZDM cz. II, Dokumenty z lat 1421-1441, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1963, nr 522.

¹²⁰ M. Dzieduszycki (autor dzieła *Piotr Skarga i jego wiek*), *Zbigniew...*, nr IX, s. XVIII; C. Grünhagen, H. Margraf, *Lehns...*, nr 2, s. 628. Przed 1529 r. (być może po wydarzeniach z 1513 r.) wieś Boguchwałowice wydaje się że ponownie przyłączono do parafii w Siewierzu, taka sytuacja dotyczy też Zendka i Nowej Wsi, które to znalazły się znowu w parafii Sączów.

¹²¹ E. Zivier, *Geschichte...*, nr 3; SU, nr 276.

¹²² Tamże.

¹²³ KDKK, t. 1, nr 209.

¹²⁴ Tamże.

¹²⁵ M. Dzieduszycki (autor dzieła *Piotr Skarga i jego wiek*), *Zbigniew Oleśnicki*, t. 1, Kraków 1853, nr 3.

¹²⁶ AKKK, sygn. Inw. B1, s. 108.

¹²⁷ W. Kraiński, *Ksiądz Wincenty*, Wrocław 1858, s. 2.

szych młynarzach w pierwotnym obrębie parafii można mówić już zapewne w 1374 r. Wówczas możni z Zendka mieli otrzymać sołectwo uposażone w młyn¹²⁸. Ponadto młynarstwo na terenie wsi Boguchwałowice poświadczane jest w dokumencie z 1438 r.¹²⁹, a następnie w późniejszych stuleciach, przede wszystkim w pobliskich Przeczycach, młynarstwem trudniono się od co najmniej przed 1598 r. dzięki zasilaniu młyna przez Czarną Przemszę, która przed 1645 r. napędzała już dwa młyny¹³⁰.

Poza warstwą chłopską, trudniącą się także rzemiosłem, parafię zamieszkiwały rodziny szlacheckie, które w swoich domenach nie bawiły zbyt długo jak to było w innych miejscowościach ówczesnego księstwa siewierskiego. W parafii targoszyckiej rodziny te zamieszkiwały w Boguchwałowicach¹³¹, będącej początkowo w parafii targoszyckiej, a także w Sadowiu i Zawadzie¹³², które przed 1783 r. zostały własnością kapituły krakowskiej, a później szpitala księży emerytów w Krakowie¹³³. Również w Mierzęcicach zamieszkiwała szlachecka rodzina Kraińskich, przebywająca tam przez kilka lat przy boku swojego krewnego, w osobie miejscowego plebana księdza Jędrzeja Rozborskiego¹³⁴.

Na pytanie jaka była liczba ludności w parafii w poprzednich stuleciach, nie łatwo jednoznacznie odpowiedzieć. Posługując się znikomymi danymi na interesujący temat możemy jednak przybliżyć tę liczbę.

Najstarszym pośrednim źródłem, na podstawie, którego można uzyskać przybliżoną liczbę mieszkańców parafii jest *Inwentarz wóldarstwa krakowskiego* spisany w 1645 r.¹³⁵.

¹²⁸ KDKK, t. 2, nr 288.

¹²⁹ ZDM cz. II, nr 522.

¹³⁰ AW 1598, s. 51; AKKK, sygn. Inw. B1, s. 108; BPAN, Inwentarz klucza siewierskiego 1746, sygn. 1239, s. 88.

¹³¹ ZDM cz. II, nr 522.

¹³² M. D z i e d u s z y c k i (autor dzieła *Piotr Skarga i jego wiek*), Zbigniew Oleśnicki, t. 2, Kraków 1853, nr IX, s. XVIII; C. G r ü n h a g e n, H. M a r g r a f, *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, t. II, Leipzig 1883, nr 2, s. 628; AKKK, LP 7, k. 29; E. T a y l o r, *Rolicze z Trojanowych Rózye Rózyccy*, Poznań 1936, s. 37-41.

¹³³ *Regestr diecezjów Franciszka Czaykowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783-1784*, do druku podał S. G ó r z y Ń s k i, przypisami i wstępem opatrzyli K. C h ł a p o w s k i, S. G ó r z y Ń s k i, Warszawa 2009, s. 339; MSHG 2, s. 268, 351.

¹³⁴ W. K r a i Ń s k i, *Ksiądz...*, s. 3.

¹³⁵ Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej w Krakowie (dalej: AKKK), Inwentarz wóldarstwa krakowskiego spisany w 1645 roku, sygn. Inw B. 1.

Zgodnie z powyżej wymienionym źródłem, we wsiach Mierzęcice, Przęczyce, Toporowice, Zawada znajdowało się w sumie 71 domostw (w tym kmiecych, zagrodniczych i chałupniczych). Ponadto dodać należy domostwa 7 garncarzy w Mierzęcicach oraz posesje, na których znajdowały się siedziba sołectwa z karczmą¹³⁶ i plebania. W Przęczycach istniały już 2 młyny¹³⁷. Tak oto łącznie w tych miejscowościach znajdowały się 82 domostwa. W liczbie tej uwzględniono mieszkańców Zawady zamieszkaną przez 5 chałupników¹³⁸, a w 1667 r. wśród mieszkańców były dwóch kmieci¹³⁹. Spis z 1645 r. nie uwzględnił Sadowia, a wedle spisu z 1667 r. zamieszkiwało tam m. in. 5 rodzin kmiecych¹⁴⁰. Reasumując liczbę ludności w parafii: średnio w jednym gospodarstwie mieszkało 5 osób (liczbę tę przyjąłem przez analizę późniejszych danych, dotyczących liczby osób z liczbą dymów, w 1792 r. (o których niżej), co daje łączną liczbę osób w 1645 r. około 410 osób. Dodać należy jeszcze ludność wsi Sadowie, w których zamieszkiwać mogło blisko 40 osób. Niewątpliwie powyższe dane pozwalają się skłonić ku temu, że w połowie XVII w. liczba ludzi zamieszkujących parafię, mieściła się w liczbie 450-500 ludzi. Najstarsze znane dotąd dane liczbowe, choć nie są zupełnie precyzyjne, pochodzą z następnego stulecia. W 1721 r. parafię zamieszkiwało ponad 700 osób, a liczba ta odnosi się wyłącznie do wiernych, którzy przystąpili do wielkanocnej komunii¹⁴¹. Do tego należy dodać liczbę dzieci oraz te osoby, które tego nie uczyniły. Gęstość zaludnienia sukcesywnie wzrastała, albowiem w 1784 r. liczba parafian targoszyckich wynosiła około 800¹⁴². Jeśli zaufać młodszemu o trzy lata przekazowi, to liczba ta wzrosła o 246 osób. Dane z 1787 r. mogą sugerować napływającą ludność z innych obszarów, gdyż wyklucza się tak duży jak na owe czasy przyrost naturalny, a zmianie nie uległy dotychczasowe granice parafii, którą za-

¹³⁶ Tamże, s. 108.

¹³⁷ Tamże, s. 151.

¹³⁸ Tamże, s. 162.

¹³⁹ *Inwentarz kmieci w dobrach szlacheckich w księstwie Siewierskim na sejmiku generalnym na zamku d. 25 stycznia 1667 r.* spisany, [w:] *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* opisana przez: Adolfa Pawińskiego, *Małopolska*, t. IV, [w:] *Źródła dziejowe*, t. XV, Warszawa 1886, s. 453.

¹⁴⁰ Tamże.

¹⁴¹ AKMK, AV, t. 19, f. 284-285; ŚSHT 1979, nr 12, s. 314.

¹⁴² AKMK, AV, t. 57, f. 56 v.

mieszkiwało wówczas 1046 osób¹⁴³. Liczbę osób podsumowałem łącznie z liczbą osób mających co najmniej 80 lat. Inny dokument z tego roku podaje, że 676 katolików w parafii było sposobnych do komunii, natomiast nie sposobnych 265, co wskazuje na dzieci, a w sumie 941 osób¹⁴⁴. Widzimy zatem jak wielka jest rozbieżność pomiędzy dwoma przekazami – 100 osób.

Tab. 1 Liczba ludności w parafii Targoszyce w 1787 r.

Wieś	Mężczyźni	Kobiety	Dzieci od 7 roku (do 12 roku)	Dzieci do 7 roku	Osoby liczące co najmniej 80 lat	Łącznie
Targoszyce [i Mierzęcice]	127	113	32	88	2	362
Przeczyce	96	86	50	85	2	319
Sadowie	29	24	13	26	-	92
Toporowie	76	70	30	60	1	237
Zawada	13	12	5	6	-	36
Razem	341	305	130	265	5	1046

Źródło: B. Kumor, Spis ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r., „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1978, nr 37, s. 398.

Jak wskazują powyższe dane, spostrzeżemy, że Targoszyce z Mierzęcicami, które zamieszkiwane były przez 362 osoby, stanowiąc tym samym najludniejszą wieś w stosunku do Przeczyce, Toporowic, Sadowia oraz najslabiej zaludnionej Zawady. Liczyła ona wówczas 36 osób. Było to zapewne skutkiem ponownego jej zasiedlania. Otóż w przekazie źródłowym z 1748 r., jakim jest protokół wizytacyjny omawianej parafii, czytamy, iż Zawada była wsią opuszczoną, w której znajdowała się tylko jedna zagroda¹⁴⁵, kiedy w 1784 r. stało już 5 domostw¹⁴⁶.

¹⁴³ B. K u m o r, *Spis ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1978 nr 37 (dalej: Spis 1787), s. 398.

¹⁴⁴ AKKK, Regestrum Contributionis per unum fertonek a marca argenti ad clerum A. D. 1513, sygn. Reg. C 13, k. 196.

¹⁴⁵ AKMK, AV 1748, t. 30, s. 312.

¹⁴⁶ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 56.

Wzmianka w *Inwentarzu kościoła targoszyckiego* z 1791 r. mówi o liczbie 1141 katolików. Z tego uprawnionych do spowiedzi miało być 865 osób, nie sposobnych zaś 276¹⁴⁷, co znowu powoduje rozbieżność 100 osób w przeciwną stronę. Wydaje się jednak, że wkradła się omyłka pisarska i najbardziej prawdopodobnym jest przekaz Poniatowskiego. Na tle innych parafii sprawa gęstości zaludnienia targoszyckiej przedstawiała się minimalnie¹⁴⁸. Dane z okresu Sejmu Czteroletniego odzwierciedlają liczbę 1060 parafian, zamieszkujących 206 domostw¹⁴⁹, co zdaje się potwierdzać wątpliwych danych z 1791 r., skłaniając się ponownie ku przekazowi Poniatowskiego.

Tab. 2 Liczba ludności w parafii Targoszyce w 1792 r.

<i>Wieś</i>	<i>Mężczyźni</i>	<i>Kobiety</i>	<i>Łącznie</i>
Mierzęcice z Targoszcycami	201	162	363
Przeczyce	178	175	353
Sadowie	43	42	85
Toporowie	111	114	225
Zawada	16	18	34
<i>Razem</i>	549	511	1060

Źródło: MSHG 2, s. 182, 243, 268, 309, 351.

Niewątpliwie spisy ludności z tego okresu, wyraźnie potwierdzają niską liczebność pięciowioskowej parafii Targoszyce. Rozbieżności te są powodem niezupełnie skrupulatnej informacji ówczesnych spisów. Pomimo, że XVIII wieczne spisy mieszkańców nie są pełnowartościowe jak to miało miejsce w wykazach z XIX w.¹⁵⁰, są jednak znikomymi źródłami demograficznymi dotyczącymi określonych jednostek parafialnych. Obok powyższego za cenne źródło do badania demografii oraz kwestii zaludnienia parafii uważać należy niewątpliwie księgi metrykalne, stanowiące unikatowy materiał badawczy nie tylko dla zilustrowania całej wspólnoty parafialnej, ale i jednostki w niej żyjącej – rodziny.

¹⁴⁷ AKMK, sygn. IPKB 281, s. 1.

¹⁴⁸ Na 10 parafii w dekanacie siewierskim była najslabiej zaludnioną.

¹⁴⁹ MSHG 2, 182, 243, 268, 309, 351.

¹⁵⁰ J. K r a c i k, *Parafie księstwa siewierskiego w dobie baroku i katolicyzmu oświeconego*, [w:] *Siewierz...*, s. 523-524.

Wszystkie metryki parafii Targoszyce przed 1776 r. zostały strawione przez pożar jaki wówczas nawiedził plebanię¹⁵¹. Wzmianka z 1598 r. potwierdza rejestry chrztów *Metrica baptisatorum* spisywane wspólnie z wykazem zawartych małżeństw *copulatorum*¹⁵². W II połowie XVIII stulecia, o czym mówi przekaz z 1748 r. spisywane były dla każdego zdarzenia oddzielnie, a także księgi zgonów¹⁵³. Najstarsze metryki parafialne, które zachowały się do czasów współczesnych sięgają schyłku XVIII w. Ewidencja ta obejmuje lata 1776-1787 [1788], a pełny tytuł tejże księgi brzmi *Metrica baptisatorum, copulatorum et mortuorum ecclesiae parochialis Targoszyzcensis*¹⁵⁴. W części *Metrica baptisatorum* zanotowano 307 wpisów, w *Metrica copulatorum* dokonano 88 wpisów, w *Metrica mortuorum* natomiast spisane są 144 zdarzenia śmierci¹⁵⁵. Młodsze księgi metrykalne, które dotąd się zachowały obejmują rok 1811, a następnie od 1814 r., dla każdego zdarzenia oddzielnie¹⁵⁶.

Ludność niekatolicka parafii

Jeśli omawiamy ludność parafii, obowiązkiem będzie także poruszenie kwestii wyznawców innych, niż katolickich. Niewiele wiemy o wyznawcach innych religii w omawianym okresie w parafii Targoszyce, niż katolicka. Wiadomo jednak, że w granicach parafii zamieszkiwali wyznawcy Judaizmu. Żydzi stanowili grupę społeczną odmienną wyznaniowo i narodowo. O liczbie ludności tego wyznania w parafiach, przekazy źródłowe do XVIII w. milczą. Taki stan rzeczy dotyczył całej ówczesnej diecezji krakowskiej. Dopiero w 1716 r. biskup Kazimierz Łubieński pisząc do Rzymu zrelacjonował, że w diecezji *Żydów jest duża liczba po miastach, jak i wsiach szlacheckich, a także na wsiach kościelnych*¹⁵⁷. Zaprzeczeniem tego jest jednak sytuacja na obszarze ziemi siewierskiej. Z analizy materiału demograficznego jakim jest spis ludności z 1787 r. wnioskujemy, że niewielu

¹⁵¹ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 58.

¹⁵² AW 1598, s. 49.

¹⁵³ AKMK, AV 1748, t. 30, s. 314.

¹⁵⁴ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej: AACz), *Metrica baptisatorum, copulatorum et mortuorum ecclesiae parochialis Targoszyzcensis*, sygn. KM 1144.

¹⁵⁵ Tamże.

¹⁵⁶ Archiwum Parafii Targoszyce, Księgi metrykalne od roku 1811, bez sygnatury.

¹⁵⁷ B. K u m o r, *Dzieje...*, t. 1, s. 284.

jednak mieszkańców owego wyznania zamieszkiwało w ogóle parafie dekanatu siewierskiego¹⁵⁸.

O mieszkańcu pochodzenia żydowskiego w parafii Targoszyce, po raz pierwszy wspomina protokół wizytacyjny z 1721 r. Mieszkaniec tego wyznania, wraz ze swoją rodziną, rezydował we wsi Sadowie¹⁵⁹. Wydaje się, że niedługo później opuścił tą wieś. Być może przebywał tam czasowo, gdyż źródło późniejsze, z tego samego stulecia nie wymienia go, ani też innych pochodzenia żydowskiego¹⁶⁰. Podobnie zresztą potwierdza to protokół wizytacyjny z 1784 r. oraz spis ludności diecezji krakowskiej z 1787 r., które mówią, że innych wyznawców niż rzymsko-katolickie w parafii nie było¹⁶¹.

U schyłku XVIII w. do parafii przybyła, wydaje się, że inna żydowska rodzina. Zamieszkała w Przeczycach w okresie pomiędzy rokiem 1787¹⁶² a 1790¹⁶³. Tak więc na przestrzeni dziejów parafii, osadnictwo wyznawców Judaizmu nie było powszechne, a tylko jednostkowe.

5. Duchowni

Wykaz duchownych sprawujących posługę w parafii Targoszyce na podstawie znanych przekazów źródłowych.

Lata sprawowania posługi w parafii lub rok wzmiankowania	Imię i nazwisko administratora parafii oraz pełniona funkcja	Imię i nazwisko oraz pełniona funkcja inna niż administratora
XIV wiek	Nieznani z imienia duchowni procesujący się z duchownymi z Mikołowa o dochody z dziesięcin ¹⁶⁴	
1400	Jan Linthold ¹⁶⁵ – rektor kościoła	

¹⁵⁸ Spis 1787, s. 397-399.

¹⁵⁹ PW 1720-1721 ŚSHT XII (1979), s. 314.

¹⁶⁰ AKMK, AV 1748, t. 30, k. 308-317.

¹⁶¹ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 56; Spis 1787, s. 398.

¹⁶² Spis 1787, s. 398.

¹⁶³ J. P o l e w k a pseud., *Urodzeni w Przeczycach*, cz. 1, Dąbrowa Górnicza 1972. Red. J. O s o b a, J. Rolnik, Dąbrowa Górnicza 1993, s. 6.

¹⁶⁴ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968*, red. Jan W a - l i c k i, Częstochowa 1968, s. 225; K. P r u s, *Z dziejów...*, s. 57, 295.

¹⁶⁵ BPAN, Notaty, zapiski i wycinki ks. Jana Fijałka dotyczące parafii polskich, sygn. 4849. k. 9.

1411	Wacław, rektor kościoła [zm. przed 8 października 1426 r.] ¹⁶⁶	
1423		Bernard syn Jakuba z Jemielnicy – po rezygnacji Świętosława z Pcimia – altarysta ¹⁶⁷
1426	Michał syn Piotra ze Strzelca prezbiter diecezji ołomunieckiej [tuż po śmierci Wacława] ¹⁶⁸	
1430	Gotard syn Pawła z Mstowa – rektor kościoła ¹⁶⁹	
1436		Jan z Targoszyc – kapelan kurialny ¹⁷⁰
Do 1438	Wacław rektor ¹⁷¹	
1438 ?	Jan ze Sławkowa, który zrezygnował ¹⁷² .	
1438	Jan syn Jana z Woźnik określony jako <i>presbyter</i> diecezji krakowskiej ¹⁷³	
1439 (1441)*	Mikołaj – pleban ¹⁷⁴	
Przed 1513 – jeszcze w 1529	Marcin z Bytomia – pleban ¹⁷⁵	

¹⁶⁶ AKMK, AOC t. 4, k. 149.

¹⁶⁷ BPol, t. 4, nr 1196.

¹⁶⁸ Akta Kamery Apostolskiej. Annaty z Królestwa Polskiego w XV wieku (1421-1503), wydał, wstępem i indeksem opatrzył M.D. Kowalski, Kraków 2002, nr 165; Ks. Fijałek natomiast wymienia go następująco: Michał Petri de Friestad, BPAN, sygn. 4849. k. 9.

¹⁶⁹ BPol, t. IV, nr 2467.

¹⁷⁰ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki w czasach jego pontyfikatu*, Warszawa 2004, dodatek nr 78.

¹⁷¹ Bpol, t. V, nr 762.

¹⁷² Tamże.

¹⁷³ Tamże.

¹⁷⁴ AKMK, AOC, t. 5, s. 344; *w 1441 znany jest także Mikołaj z Targoszyc. *Cracovia artificum suplementa*. Teksty źródłowe do dziejów archiwów kurialnych i kapitulnych w Krakowie 1441-1450, zebrał B. Przybylski, Wrocław 1993, nr 102. Wydawca źródła identyfikuje miejscowość z Targoszycami koło Krotyszyna, dodatkowo przekaz ten nie uwzględnia piastowanej funkcji, co dodatkowo potwierdza wątpliwości czy chodzi o plebana z omawianych Targoszyc.

¹⁷⁵ AKKK. sygn. Reg C. 1, s. 93; LR, s. 114.

Przed 1572	Franciszek Mieszkowski ¹⁷⁶	
Od 1572	Jan Rozwadowski ¹⁷⁷	
1591	Tomasz Staroizrebski ¹⁷⁸	
1594-1596	Jan Ilflawius – pleban ¹⁷⁹	
1598, 1601	Walenty Nicociusz (Nyko) z Siewierza – pleban ¹⁸⁰	Piotr z Zagórze wikary ¹⁸¹
1607		Klemens Zaraniec syn Ber- narda z Siewierza – wikary ¹⁸²
1619	Mikołaj z Siewierza – pleban ¹⁸³	
1665	Marcin Pleiski – rektor ¹⁸⁴	
Przed 1711 do 1716	Jan Dunicz – pleban ¹⁸⁵	
1716 – jeszcze w 1721, przed 1728	Jakub Konieczny – rektor ¹⁸⁶	
1728-1749	Jan Zagórski – rektor ¹⁸⁷	
1749-1785	Piotr Szkapety – pleban ¹⁸⁸	
		Marcin Siwiński – pleban z Wojkowic Kościelnych (tymczasowo) ¹⁸⁹
1785-1800	Andrzej Rozborski – proboszcz ¹⁹⁰	Jakób Rogoziński – wikary ¹⁹¹

¹⁷⁶ AKMK, AEC, t. 30, s. 9-10.

¹⁷⁷ Tamże.

¹⁷⁸ AKMK, AEC, t. 31, s. 540.

¹⁷⁹ *Księgi egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573-1614, opracował i wstępem opatrzył Z. Piętrzyk, Kraków 1991, s. 415.*

¹⁸⁰ AW 1598, s. 50; PW 1601 / 1598 ŚSTH V (1972), s. 268.

¹⁸¹ PW 1601 / 1598 ŚSTH V (1972), s. 268.

¹⁸² *Księgi egzaminów...*, s. 170.

¹⁸³ PW 1619, ŚSHT VII (1975), s. 327.

¹⁸⁴ Tamże 1665 IX (1976), s. 299.

¹⁸⁵ AKMK, AOC, t. 165, s. 134-135; J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 57.

¹⁸⁶ J. Szczepaniak, tamże; PW 1721, ŚSTH XII (1979), s. 314.

¹⁸⁷ J. Szczepaniak, tamże.

¹⁸⁸ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 59; J. Szczepaniak, tamże.

¹⁸⁹ Protokół wizytacyjny z 1784 r. informuję nas jakoby rzeźcony pleban z Wojkowic miał do czasu wyboru nowego administratora zarządzać parafią. AKMK, AV 1784, t. 57, k. 60.

¹⁹⁰ J. Szczepaniak, tamże; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska, opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach: będzińskim, dąbrowskim, sączowskim, za-*

6. Kościół parafialny w Targoszycach

Obraz targoszyckiego kościoła zachował w pamięci, ze swoich lat dziecięcych, urodzony w 1786 r. w Targoszycach-Mierzęcicach, późniejszy ksiądz Wincenty Kraiński, pisząc: *Od Karpat do Częstochowy jest drożyna jakby wstążka, Wywija się jak wąż poły, W skrętach swoich dosyć wązka [wąska]: Tam w pośrodku i na górze Świeci kościół swa białością, Cmentarz, wieża, wszystko w murze*¹⁹². Kościół p.w. św. Mikołaja w Targoszycach, miał zostać wzniesiony na miejscu kaplicy, ku czci cytowanego biskupa mireńskiego¹⁹³.

Pierwotną budowlę kościelną zbudowano zapewne pośrodku ówczesnej wsi¹⁹⁴, ale kiedy na przełomie lat 1513/1514 r. wieś nawiedzili najeźdźcy, kościół został pozbawiony sąsiadującego z nim otoczenia¹⁹⁵. Taki stan trwał do schyłku XVIII stulecia¹⁹⁶. Ten orientowany kościół, systematycznie ulegał przebudowie, która doprowadziła do powiększenia jego rozmiarów, a efekty takich zabiegów możemy oglądać w czasach nam współczesnych. Według znawców zabytków sztuki, najstarsza zachowana część targoszyckiej świątyni datowana jest na XV stulecie¹⁹⁷. Świadczy o tym prowadzący do obecnej zakrystii, zamknięty ostrym łukiem portal, będący charakterystyczny dla

wierckim i żareckim oraz parafji Olsztyn, Mariówka Opoczyńska 1936, reprint Kielce 2000, s. 393.

¹⁹¹ J. Wiśniewski, *Diecezja...*, s. 393.

¹⁹² W. Kraiński, *Ksiądz Wincenty przez dr. Kraińskiego prozą wiązaną*, Wrocław 1858, s. 1.

¹⁹³ Wśród rodzimych mieszkańców zachowały się dwie wersje legendy związane z kaplicą, a następnie kościoła, jako dziękczynienie za uproszone łaski u św. Mikołaja. Por. opracowane przez T. Kędziór legendy [w:] R. Bocian, *Parafia św. Mikołaja w Targoszycach*, red. J. Rakoczy, Kraków 2004, s. 127-128.

¹⁹⁴ Średniowieczne kościoły stawiano w strategicznym miejscu, na wsi np. w pobliżu targu. J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 48. Zgodnie z miejscową legendą miałyby to uzasadnienie.

¹⁹⁵ AW 1598, s. 49; AKMK 1784, t. 57, k. 59; PW 1619, SSHT VII (1974), s. 327; AKMK, AV 1784, t. 57, k. 59.

¹⁹⁶ Zawdzięcza się to decyzji ks. Jędrzeja Rozborskiego, obawiającego się o bezpieczeństwo kościoła, wielokrotnie płdrowanego. AKMK, sygn. APB 189, s. 22-23.

¹⁹⁷ *Katalog zabytków sztuki w Polsce, tom VI województwo katowickie, z. 15 powiat zawierciański*, red. I. Rejduch-Samkowa, J. Samek, inwentaryzację przeprowadzili K. Dzułyńska, A. M. Olszewski, Warszawa 1962 (dalej: KZSP, t. VI, z. 15), s. 23.

sztuki gotyckiej¹⁹⁸. Utwierdza to także w przekonaniu, że przynajmniej prezbiterium, od samego początku było murowane.

Najstarsza znana dotąd wzmianka mówiąca o wezwaniu św. Mikołaja kościoła parafialnego w Targoszycach pochodzi z 1423 r.¹⁹⁹. Prawo patronatu nad kościołem w Targoszycach należało do biskupa krakowskiego, co poświadczają młodsze przekazy²⁰⁰.

W 1611 r. pamiątkę konsekracji świętowano w pierwszą niedzielę po dniu św. Bartłomieja (24 sierpnia)²⁰¹. Od co najmniej 1665 r., uroczystość tę przyjęto obchodzić w pierwszą niedzielę po święcie Narodzenia NMP (8 września)²⁰².

Nie ma jednak wiadomości, czy zawsze oprócz murowanego prezbiterium, także i nawa była wykonana z tego samego budulca, ale pozostający fragment w postaci wspomnianego wyżej portalu kamiennego, zaprzecza, aby kościół był całkowicie drewniany²⁰³. Najprawdopodobniej świątynia składała się z murowanego prezbiterium oraz drewnianej nawy, analogicznie do XV wiecznego kościoła św. Macieja Apostoła w Siewierzu²⁰⁴.

Już pod koniec XVI w. drewnianą nawę zastąpiono murowaną, a opłata na rzecz fabryki kościoła przez możnego z Sadowia od co najmniej schyłku XVI w.²⁰⁵ sugeruje, że następowała przebudowa, a nawet częściowo odbudowa tej sakralnej budowli. Być może poczyniono to po najeździe oddziału Raków – co niejednokrotnie już przytaczano w niniejszym zarysie. Świadczenia minionych wieków poświadczają, że prezbiterium było już wówczas sklepienie, a sufit nawy

¹⁹⁸ Tamże.

¹⁹⁹ Tamże; BPol, t. IV, nr 1196; Niemniej kościół już wzmiankowany prawdopodobnie w 1324 r. KZSP 15, s. 23; Katalog 1968, s. 225.

²⁰⁰ AW 1598, s. 49; PW 1619, ŚSHT VII (1974, s. 327; PW1721, ŚSHT XII (1979), s. 313.

²⁰¹ PW 1611 SSHT VI (1973), s. 323.

²⁰² PW 1665 ŚSHT IX (1976), s. 299.

²⁰³ R. B r y k o w s k i informuje natomiast o drewnianym kościele w Targoszycach w XV w. Tenże, *Drewniana architektura kościelna w Małopolsce w XV wieku*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1981, s. 247.

²⁰⁴ LB 2, s. 200.

²⁰⁵ AW 1598, s. 49, 51. Choć ówczesna kwota wartości 1 grzywny, została podana jako część dziesięciny, to późniejszy protokół obrazuje te kwotę jako wpływ na fabrykę kościoła i przypomina, że fundacja ta została zapoczątkowana dawno przez dziedzica Sadowia. PW 1619 ŚSHT VII (1975), s. 327.

drewniany, zdobiony malowidłami. Dach pokryty był gontem, zwieńczony wieżyczką, w której przed 1721 r. zawisła sygnaturka²⁰⁶.

Modernizacja targoszyckiej świątyni, której efekty można poniekąd oglądać obecnie, nastąpiła w dobie oświecenia m. in. w latach 1771-1782, z inicjatywy ówczesnego biskupa i księcia siewierskiego Kajetana Sołtyka. Zabiegom tym uległa nawa kościoła, którą przedłużono ku zachodowi²⁰⁷. Pod koniec tegoż stulecia idea ks. Andrzeja Rozborskiego wybudowano murowaną wieżę. Fragment z dzieła jego siostrzeńca obrazuje to następująco: *Jego wuj murowaną tam wieżę [wieżę] wystawił, Ale się w takie długi nieszczęśliwy wprawił, Że aż musiał opuścić Targoszyce probostwo*²⁰⁸. Koszty tego przedsięwzięcia oraz dodatkowe czynniki, jak ten, że zaprzestano płacić dziesięcinę z położonych na Śląsku Opatowic oraz Tarnowic, poskutkowało to tym, że doprowadziło do zubożenia tegoż duchownego. O czym dowiadujemy się także z XIX w. przekazu²⁰⁹.

Tak jak samą budowlę, także i wygląd wnętrza kościoła w omawianym okresie nie przedstawia żadne źródło ikonograficzne. Wszystko co wiemy o jego wyposażeniu, zawdzięczamy opisom zawartym w protokołach powizytacyjnych parafii. Estetyka targoszyckiego kościoła nie odbiegała zapewne od tego, co było w innych lokalnych kościołach. Wewnątrz znajdowały się trzy ołtarze. Dwa z nich boczne – mniejsze oraz główny duży. Niewiele też wiemy o ich wizerunku²¹⁰. Nie mamy takich przekazów do początków XVIII w. sprzed 1721 r. Wówczas ołtarze przedstawione zostały jako malowane i ozdobione złotymi ornamentami. Główny ołtarz uzupełniony zostaje o figurę patrona kościoła. W dwóch pozostałych ołtarzach znalazły swoje miejsce malowidła ku czci Krzyża Św. i NMP²¹¹.

Choć na początku XVIII w. stan ołtarzy wydawał się być zadowolający²¹², to jednak zniszczenie następowało w latach późniejszych.

²⁰⁶ AW 1598, s. 49; PW 1619 SSHT VII (1619), s. 327; PW 1721 SSHT XII (1979), s. 313; AKMK, AV 1748, t. 30, s. 309; AV 1784, t. 57, k. 56.

²⁰⁷ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968*, red. Jan W a - l i c k i, Częstochowa 1968, s. 226; AKMK, AV 1784, t. 57, k. 56.

²⁰⁸ W. K r a i ń s k i, *Ksiądz...*, s. 60.

²⁰⁹ AKMK, sygn. APB 189, s. 23.

²¹⁰ AW 1598, s. 49; PW 1619 ŚSTH VII (1975), s. 327.

²¹¹ PW 1721 ŚSTH XII (1979), s. 313; AKMK, AV 1748, s. 309; AKMK, AV 1784, k. 56.

²¹² Protokół z 1721 r. milczy o złym ich stanie.

W 1784 r. były już w złym stanie, tak jak sam kościół, wymagał remontu²¹³. Wyposażenie świątyni stanowiły także inne przedmioty, charakterystyczne dla wnętrz sakralnych. Wzmiankowana jest drewniana chrzcielnica²¹⁴, a po 1611 r. w środku kościoła zostają postawione konfesjonały oraz ławki dla wiernych²¹⁵, których w 1784 r. wyliczono 15 sztuk²¹⁶. Wiadomości z końca XVIII w. informują także o staroświeckiej mocnej ambonie²¹⁷, co może także sugerować o jej długim bycie w targoszyckim kościele. Obok tego wyposażenie kościoła stanowiły wszelakie sprzęty i naczynia liturgiczne wykonane ze srebra, mosiądzu, miedzi, cyny i żelaza. Poza tym szaty oraz księgi liturgiczne, których nie pomijano w opisach kościoła²¹⁸. Nie można pominąć także roli uświetniających nabożeństwa organów, które znalazły miejsce w kościele parafialnym przed 1721 r. Te ośmiogłosowe organy, zostały umieszczone na chórze drewnianym²¹⁹, a przed 1748 r. zastąpiono nowymi, wzmiankowanymi jako organy przenośne siedmiogłosowe²²⁰. Natomiast ok. 1772 r. ówczesny pleban Piotr Szkapety zakupił kolejny, pozytywnie także o siedmiu głosach²²¹. Pierwszym, dotychczas poznanym organistą, był związany z kościołem od ok. 1749 r. Kazimierz Wesołkowski²²².

Poza dziełami sztuki w postaci obrazów w ołtarzach, w 1778 r. konwent Ojców Reformatorów z Gliwic obdarował kościół targoszycki czternastoma odsłonami stacji drogi krzyżowej²²³.

²¹³ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 56.

²¹⁴ Po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1598 r. PW 1598, s. 49.

²¹⁵ Podczas wizytacji w 1611 r. nie było konfesjonału. PW 1619 ŚSTH VI (1973), s. 323, ale przed 1721 r. kościół zostaje wyposażony w dwa konfesjonały (PW 1721 ŚSTH XII (1979), s. 313). Choć nie są wymienione w protokole wizytacyjnym z 1619 r. (PW 16191 ŚSTH VII (1974), s. 327-328), to wydaje się, że zostały wykonane już w XVII stuleciu, gdyż w 1721 r. są wzmiankowane jako antyczne, tudzież wymieniono także ławki. PW 1721, ŚSTH XII (1979), s. 313.

²¹⁶ AKMK, AV 1784, k. 56.

²¹⁷ Tamże.

²¹⁸ AW 1598, s. 49-50; PW 1611 ŚSTH VI (1973), s. 323; PW 1619 ŚSTH VII (1975), s. 327; AV 30 1748, s. 312-314; AKMK, AV 1784, k. 57-58.

²¹⁹ PW 1721 ŚSTH (1979), s. 313.

²²⁰ AKMK, AV 30 1748, s. 308.

²²¹ KZSP, t. VI, z. 15, s. 24.

²²² AKMK, AV 1784, t. 57, k. 59.

²²³ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 57.

W bezpośrednim otoczeniu kościoła parafialnego w Targoszycach, w obrębie placu kościelnego, grzebano zmarłych²²⁴, co nie odbiegało od normy w ówczesnych czasach. W targoszyckim kościele nie praktykowano w ogóle pochówków w samej świątyni²²⁵. W pobliżu kościoła, w pierwszych stuleciach istnienia parafii stały w niewiadomej liczbie domostwa²²⁶, które dotrwały do wydarzeń w roku 1513/1514²²⁷. Z biegiem czasu, na miejscu osady, w pobliżu kościoła wybudowano zagrodę stanowiącą uposażenie rektora szkoły²²⁸. Miejsce tej zastąpiła ok. 1610 inna zabudowa zagrodowa stanowiąca majątek miejscowego plebana²²⁹. Do samego kościoła przylegała drewniana dzwonnica, w której znajdowały się dwa dzwony. Ulane na nowo w roku 1738 r.²³⁰. Przed 1721 r. trzeci, mały tj. sygnaturka, jak wcześniej wspomniano, zawisła w wieżycze na dachu kościoła²³¹. Zmarłych grzebano, zdaje się, że od samego zarania parafii przy omawianym kościele²³². Na pewno czyniono to przez XVI, XVII a także i w XVIII w. Cmentarz wraz z przykościelnym terenem był ogrodzony. Przed 1721 r. funkcję ogrodzenia pełnił już mur. Na teren cmentarza, a zarazem plac przykościelny prowadziły dwie bramy. Tam też w XVIII w., zdaje się, że podczas przebudowy kościoła, stanęły cztery kaplice z głębokimi wnękami. W stosunku do kościoła wzniesiono w cztery strony świata, a miały wówczas pełnić rolę stacji w procesjach święta Bożego Ciała²³³.

O ile nie wiemy nic o pogarszającym się stanie kościoła i jego wnętrzu do XVII w., to już przekazy z XVIII w. informują o złym sta-

²²⁴ Mówią o tym cytowane w niniejszym artykule protokoły powizytacyjne z lat 1598-1784. AW 1598, s. 50; PW 1619, ŚSTH VII (1975), s. 327; PW 1721, ŚSTH (1979), s. 313; AKMK, AV 1748, t. 30, s. 309; AKMK, AV 1784, t. 57, k. 57.

²²⁵ AKMeK, sygn. IPKB 281, s. 5.

²²⁶ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 59.

²²⁷ AKMetr, AV 1784, t. 57, k. 59.

²²⁸ AW 1598, s. 51.

²²⁹ PW 1619 ŚSTH VII (1975), s. 327.

²³⁰ AW 1598, s. 50; PW 1619, ŚSTH VII (1975), s. 327; PW 1721, ŚSTH XII (1979), s. 313; AKMK, AV 1748 t. 30, s. 309; AKMK, AV 1784, t. 57, k. 57; AKMK, sygn. IPBK 281, s. 5.

²³¹ PW 1721 ŚSTH XII (1979), s. 313.

²³² Było to wówczas powszechnym zwyczajem. J. K ł o c z k o w s k i, L. M ü l l e r o w a, J. S k a r b e k, *Zarys...*, s. 48.

²³³ PW 1721 ŚSTH XII (1979), s. 313; AW 1598, s. 50; PW 1619 ŚSTH VII (1975), s. 327; AKMK, AV 1748, t. 30, s. 309; AKMK, AV 1784, t. 57, k. 57; AKMK, sygn. IPBK 281, s. 5.

nie budowli. Tak też u schyłku XVIII w., zaniepokojony wyglądem świątyni biskup krakowski i książę siewierski Kajetan Sołtyk jako patron tegoż kościoła nakazał go remontować dokonując częściowej przebudowy²³⁴. Temu biskupowi zawdzięcza się także przebudowę kościoła św. Macieja Apostoła w Siewierzu²³⁵.

Estetyka kościoła zmieniała się poprzez konieczność jego odnawiania i przebudowy, nie pomijając bieżącego kanonu jaki panował w sztuce architektonicznej.

Wedle przekazów historycznych, kościół targoszycki był miejscem nie tylko nabożeństw, ale i ośrodkiem, w którym omawiano sprawy księstwa siewierskiego. W nim bowiem obradowali możni siewierscy, od co najmniej 1687 r. i w latach późniejszych, aż do schyłku świetności biskupiego księstwa siewierskiego²³⁶.

7. Kaplica p.w. św. Wawrzyńca w Mierzęcicach

Po raz pierwszy w znanych nam przekazach, drewnianą, krytą gontem kaplicę mierzęcicką p.w. św. Wawrzyńca wzmiankowano w 1721 r.²³⁷. Jednakże metrykę jej należy cofnąć o ponad pół wieku, co potwierdza młodszy protokół. Według którego fundatorem tej miejscowej kaplicy był Wawrzyniec Kilian²³⁸, dzierżący sołectwem Mierzęcice w II połowie XVII w.²³⁹, jednak nie wcześniej, niż po 1665 r.²⁴⁰. Wzniesiony przez sołtysa wsi kościółek mógł powstać w miejscu dotychczasowej, bądź w sąsiedztwie kaplicy, w której odprawiano nabożeństwa, po przeniesieniu się plebana do Mierzęcic. Kościółek ten wzrósł do rangi kościoła filialnego parafii Targoszyce, którego administratorem był miejscowy pleban²⁴¹.

Niewiele przekazów informuje nas o położeniu i wyglądzie kaplicy św. Wawrzyńca, ale zapewne różnił się wiele od świątyni w Targoszycach. Wizytator parafii w 1784 r. lokalizuje ją *na końcu wsi od wschodu*

²³⁴ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 56; KZSP, t. VI, z.15, s. 23.

²³⁵ Katalog 2008, s. 241.

²³⁶ BPAU, Teki Pawińskiego nr 39, Akta sejmikowe księstwa siewierskiego 1627-1790, sygn. 8356; MSHG 2, s. 306.

²³⁷ PW 1721, ŚSTH XII(1979), s. 314.

²³⁸ AKMK, AV 1748, t. 30, s. 310.

²³⁹ Z. N o g a, *Osadnictwo...*, s. 199.

²⁴⁰ PW 1665, ŚSTH IX (1976), s. 299.

²⁴¹ PW 1721, ŚSTH XII (1979), s. 314.

*słońca*²⁴². Młodszy dokument przytacza, że kościół w Mierzęcicach stał w *środku wsi*²⁴³, a pamiątkę tego miejsca symbolizuje kaplica murowana datowana na I połowę XIX w.²⁴⁴. W przeciwieństwie do targoszyckiego, kościółek ten zbudowany był w całości z drewna. Wewnątrz stał jeden ołtarz, w którym obraz przedstawiał patrona kaplicy, św. Wawrzyńca, a krytym gontem dach uwieńczony wieżyczką na sygnaturkę. Także i wokół tej świątyni filialnej rozłożony był cmentarz, do którego prowadziła brama w drewnianym ogrodzeniu²⁴⁵. Przekazy schyłku XVIII w. potwierdzają o złym stanie tej, zdaje się wówczas ponad stuletniej budowli²⁴⁶, którą zastąpiono murowaną²⁴⁷.

Ranga kościółka filialnego została zniesiona kiedy sercem parafii stał się ponownie Targoszyce. Po tym jak pod koniec XVIII w. samotny, bez sąsiedztwa kościół w Targoszycach zostawał często rabowany, ówczesny pleban Andrzej Rozborski (będący miejscowym proboszczem w latach 1785-1800) podjął decyzję przeprowadzki z Mierzęcic do Targoszyc²⁴⁸.

8. Cele i opieka duszpasterska duchowieństwa względem parafian

Życie człowieka, od urodzenia do śmierci upływało w ramach przypisanej miejscem zamieszkania wspólnoty parafialnej. Rzecz, by można, że chrzest jest najważniejszym sakramentem, włączającym bowiem człowieka do wspólnoty.

Uważa się, że do IV w. chrześcijaństwo to przede wszystkim religia mieszczaństwa, gdyż tamże łatwiej, niż na wieś mogli dotrzeć misjonarze nowej wiary. Stopniowo jednak, duchowni przybywali do osad wiejskich, celem chrztu zamieszkującej je ludności²⁴⁹. W granicach obecnych ziem polskich, proces przyjmowania nowej religii następował

²⁴² AKMK, AV 1784, t. 57, k. 57.

²⁴³ AACz, Spis funduszów plebani w Targoszycach 1818, sygn. KK 74, s. nlb.

²⁴⁴ Tamże; KZSP, t. VI, z. 15, s. 8.

²⁴⁵ PW 1721, ŚSTH XII (1979), s. 314; AKMK, AV 1748, t. 30, s. 310; AKMK, AV 1784, t. 57, k. 57.

²⁴⁶ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 59.

²⁴⁷ KZSP, t. VI, z. 15, s. 8.

²⁴⁸ AKMK, sygn. APB 189, s. 22-23.

²⁴⁹ M. Ż y w c z y Ń s k i, *Kościół i społeczeństwo pierwszych wieków*, Warszawa 1985, s. 204-205.

jeszcze długo przed przyjęciem chrztu przez księcia Mieszka I. Uważa się, że zjawisko to występowało w na terenie Małopolski. Na czele z Krakowem oraz Wiślicą, które na krótko znajdowały się w państwie morawskim. Chrystianizacja ludności wiejskiej w Małopolsce i na Śląsku zapoczątkowana została przez polskich eremitów w osobach św. Świerada-Andrzeja i Benedykta, żyjących w XI w.²⁵⁰.

Szerzona wiara przenikała lokalne społeczności, które z biegiem stuleci wykształcały parafie. W nich udzielano odtąd sakramentów i umacniano ludność w wierze. Na czele parafii stali ich administratorzy zwani rektorami, następnie plebanami, a wreszcie proboszczami. Miejscowi duchowni cieszyli się poniekąd prestiżem i szacunkiem miejscowej ludności. Ci ostatni związani byli z parafią nie tylko przez praktyki religijne, ale także przez daniny na rzecz administratorów parafii zarówno tej, w której mieszkali oraz nierzadko do z tych odległych. Często jednak powodowało to spory i konflikty pomiędzy duchownymi, a szlachtą, niechętną często do uiszczania należnej powinności. Z reguły dotyczyło to możnych, których dobra położone były w parafiach sąsiednich. Powyższe miało także odzwierciedlenie w parafii Targoszyce²⁵¹.

Fundamentalnym zadaniem duchownych w stosunku do wiernych, miało być utrwalanie w wierze parafian poprzez naukę Ojciec nasz i Składu Apostolskiego. Poza tym ich obowiązkiem było uczestnictwo we mszy świętej, nieźporach w niedziele i święta; Komunia święta i spowiedź na Boże Narodzenie, Wielkanoc, zielone święta. Często przed mszami odprawiano procesje. Kapłan miał chrzcić dzieci, dorastających nauczać 10 przykazań, a chorych zaopatrywać na śmierć przygotowując im pogrzeb chrześcijański. Obowiązek pokuty i spowiedzi²⁵². Cechy te zostały przekazywane przez następne stulecia. Przestrzegano tych zasad, na co zwrócił uwagę w swoich studiach Jan Kracik²⁵³. Wizytator napominał w 1619 r., plebanów wybranych parafii księstwa siewierskiego, w których tego nie przestrzegano, aby odmawiać z wiernymi Ojciec Nasz, Zdrowaś i Wierzę w Boga²⁵⁴.

²⁵⁰ B. K u m o r, *Dzieje...*, t. 1, s. 111-112.

²⁵¹ AKMK, AEC, t. 31, s. 540; AKMK, Acta administrativa, t. 8, s. 317.

²⁵² B. K u m o r, *Dzieje...*, t. 1, s. 112.

²⁵³ J. K r a c i k, *Parafie...*, s. 518.

²⁵⁴ Tamże.

Przymus parafialny nakazywał, aby wszelkie praktyki religijne z niedzielną mszą św. na czele, odbywać we własnej parafii, nawet kiedy kościół sąsiedniej parafii znajdował się bliżej miejsca zamieszkania danego chrześcijanina. Co było zaczątkiem postanowienia IV Soboru Laterańskiego z 1215 r., na którym uchwalono, że rodzima ludność praktyki spowiedzi wielkanocnej musi odbyć wyłącznie u własnego plebana²⁵⁵. W rezultacie owe nakazy przyczyniły się do ściślejszego związku parafia-parafian. W parafii Targoszyce, początkowo spowiedź, co było zresztą normą, odbywała się w zakrystii²⁵⁶. Wprowadzona przez Sobór Trydencki spowiedź w konfesjonale²⁵⁷, ze względu na jego brak w tejże parafii, nie była praktykowana w ten sposób jeszcze w 1611 r. – nie było wówczas ani jednego konfesjonau²⁵⁸. Dwa konfesjonały wzmiankowane są w 1721 r.²⁵⁹. Pomimo, że nie są wzmiankowane, ani też nie ma zaleceń, aby wyposażyć w nie kościół, podczas wizytacji w 1619 r.²⁶⁰ oraz 1665 r.²⁶¹ to mogły zostać sprawione tuż po zaleceniach powizytacyjnych w 1611 r.²⁶². Zważywszy też na fakt, że XVIII w. protokół wymienia je antycznymi²⁶³.

Zgodnie z trzecim przykazaniem dekalogu „pamiętaj abyś dzień święty święcił” ludność poczuwała się do pobożnego przeżywania tych dni. Niedzielne msze św. stawały się z biegiem czasu coraz bardziej zrozumiałe dla ludu. Od tego jak zaczęto wprowadzać śpiew po polsku, recytację spowiedzi powszechnej, Ojciec nasz, Wierze w Boga oraz Zdrowaś Mario, aż do czasów nam współczesnych gdzie całość mszy świętej oraz wszelkie nabożeństwa odprawiane są w języku narodowym. Jednym z postanowień soboru trydenckiego była zmiana formy praktyk religijnych, aby były bardziej zrozumiałe dla ludności. Przygotowanie do nich prowadzono w języku polskim²⁶⁴.

²⁵⁵ J. Kłoczkowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys...*, s. 45; J. Rajman, *Wolność Kościoła XIII wiek*, [w:] *Dzieje Kościoła w Polsce*, red. A. Wienciek, Warszawa 2008, s. 101.

²⁵⁶ J. Kracik, *Parafie...*, s. 518.

²⁵⁷ E. E. Wróbel, *Kościół w szlacheckim państwie XVII wiek*, [w:] *Dzieje...*, s. 235.

²⁵⁸ PW 1611, ŚSHT VI (1973), s. 323.

²⁵⁹ PW 1721, ŚSTH XII (1979), s. 313.

²⁶⁰ PW 1619, ŚSTH VII (1975), s. 327-328.

²⁶¹ PW 1665, ŚSTH IX (1976), s. 299.

²⁶² PW 1611, SSHT VI (1973), s. 323.

²⁶³ PW 1721, ŚSTH XII (1979), s. 313.

²⁶⁴ E. E. Wróbel, *Kościół...*, s. 234.

Przekazy źródłowe XVIII stulecia, wzmiankujące bezpośrednio misję duszpasterstwa w parafii Targoszyce, skromnie przedstawiają ten temat. Wzmiankowano wówczas, aby w niedziele i dni świąteczne miejscowy ksiądz prosto i zrozumiale zwracał uwagę na zaznajomienie z tajemnicą Trójcy Świętej, Wcielenia. Położono nacisk na przybliżenie kwestii sakramentów i odpowiedniego przygotowania się do nich²⁶⁵. Młodszy przekaz ze schyłku XVIII stulecia odnoszący się bezpośrednio do kościoła w Targoszycach, podaje, że niedzielne nabożeństwa odprawiano głosząc ewangelię, odmawiając pacierz. Analizowano też katechizm oraz akty wiary, nadziei i miłości. Nie pomijano także aktu pokuty w postaci spowiedzi powszechnej²⁶⁶.

Uroczyscie obchodzono święto Bożego Ciała, na cześć, którego wybudowano wokół kościoła murowane kapliczki²⁶⁷, które poświadczą protokół powizytacyjny w 1784²⁶⁸. Przybywający do kościoła parafianie, mieli zarazem możliwość zaznajomienia się ze sztuką sakralną, przez co odgrywało to rolę w pojmowaniu i postrzeganiu tajemnic wiary. Tudzież w XVIII. kościół został wyposażony w obrazy przedstawiające czternaście stacji drogi krzyżowej²⁶⁹. Odtąd też targoszycki parafianin, poprzez wizualny odbiór obrazów, mógł przyswoić fragment z życia Jezusa.

Pomimo, iż wszelkie bractwa kościelne na ziemiach polskich na szeroką skalę rozwinęły się po soborze trydenckim²⁷⁰. W sąsiadującej z parafią Targoszyce, parafii Siewierz już Fryderyk Jagiellończyk ustanowił Bractwo Literackie NMP, a w XVII w. biskup Marcin Szyszkowski eryguje Bractwo Męki Pańskiej, a także Bractwo Szkaplerzne²⁷¹. Jednak tradycja wydaje się jedyne go znanego dotychczas bractwa kościelnego w Targoszycach sięga dopiero schyłku

²⁶⁵ J. K r a c i k, *Parafie...*, s. 543; PW 1721 ŚSTH XII (1979), s. 314.

²⁶⁶ AKMK, sygn. IPKB 281.

²⁶⁷ Najprawdopodobniej kaplice otaczające kościół zbudowano podczas przebudowy kościoła, która miała miejsce na przełomie lat 70-tych i 80-tych XVIII w. KZSP, t. VI, z. 15, s. 24; *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*, red. J. Z w i a z e k, Częstochowa 1978, s. 452.

²⁶⁸ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 57.

²⁶⁹ Tamże.

²⁷⁰ J. K r a c i k, *Parafie...*, s. 533.

²⁷¹ Tamże, s. 533, 535-536.

XVIII w.²⁷². Bractwo Miłosierdzia w parafii Targoszyce powołano w 1786 r. w dobie sprawowania funkcji plebana przez Jędrzeja Rozborskiego²⁷³. Zasadniczym zadaniem bractwa była pomoc, niesiona potrzebującym. Wszelką jałmużnę dzielono pomiędzy chorymi i ubogimi mieszkańcami parafii²⁷⁴.

Obok wzmiankowanego bractwa, rolę w opiece nad potrzebującymi sprawowano w zakładanych przykościelnych szpitalach. Wydaje się, że początki targoszyckiego szpitala sięgają dziejami XVIII w.²⁷⁵, gdyż w starszych przekazach instytucja szpitala w Targoszycach jest przemilczana. Niestabilizowana sytuacja parafii od kilku stuleci uniemożliwiła powstanie zdaje się i tego przytułku. Z kapelanią szpitalną p.w. św. Walentego w Siewierzu poprzez piastowanie w nim tytułu kapelana związany był ówczesny rektor targoszyckiego kościoła Walenty Nicociusz (Nyko)²⁷⁶. Wzmiankowany w 1748 r. szpital w Targoszycach występuje jako opuszczony²⁷⁷. Wzmiankowany pod koniec XVIII w. przytułek zamieszkiwany był przez 3 potrzebujących²⁷⁸. O nim wspomina także Jan Wiśniewski, który informuje, że niegdyś – bez bliższego określenia kiedy – szpital kościoła parafialnego zamieszkiwany był przez 4 ubogich, umiejscawiając go przy cmentarzu kościelnym²⁷⁹. Budowę nowego szpitala zawdzięcza się ks. Józefowi Hantulskiemu, który przyczynił się jednocześnie do rozbudowy zespołu budynków plebańskich w Targoszycach, ale już w XIX w.²⁸⁰.

Choć brak przekazów doby średniowiecza na temat szkolnictwa parafialnego w Targoszycach, możemy jedynie przypuszczać, że założenie tamtejszej szkoły można wiązać jednocześnie z okresem, w którym utworzono parafię²⁸¹. Na podstawie zachowanych przeka-

²⁷² Skupiony dotychczas przez niemal trzy stulecia ośrodek życia duszpasterskiego w Mierzęcicach i mało ustabilizowana struktura parafii w Targoszycach, nie pozwalała prawdopodobnie na wcześniejsze sformułowanie bractwa.

²⁷³ AKMK, sygn. IPKB 281.

²⁷⁴ Tamże.

²⁷⁵ AKMK, TZ 1748, t. 8, tabela 10.

²⁷⁶ AW 1598, s. 39, 50.

²⁷⁷ AKMK, TZ 1748, t. 8, tabela 10.

²⁷⁸ MSHG 2, s. 182.

²⁷⁹ J. Wiśniewski, *Diecezja...*, s. 292.

²⁸⁰ AKMK, sygn. APB 189, s. 22.

²⁸¹ O szkolnictwie i jego początkach w ziemi siewierskiej Jan Krukowski. Tenże, *Oświata i szkolnictwo*, [w:] *Siewierz...*, s. 549-596.

zów wynika, że targoszycka szkoła źródłowo potwierdzona została dopiero u schyłku XVI w.²⁸². Prawdopodobnie, początkowo zlokalizowana mogła być tuż przy kościele w samych Targoszycach. Następnie po 1513/1514 r., kiedy unormowała się sytuacja, nauczanie odbywało się w Mierzęcicach, gdzie skupiało się zarazem życie parafii. Nauczaniem dzieci parafialnych zajmował się początkowo rektor szkoły²⁸³. W 1721 r. oraz w 1748 r. brak danych o rektorze szkoły, występuje natomiast wzmianka o organście pełniącym będącym zarazem kantorem²⁸⁴. Rektorami szkoły byli m.in. Maciej z Tworzowic w 1598 r., a Jan Kolanowski wzmiankowany w 1641 r.²⁸⁵. Pod koniec XVI w., roczna pensja rektora szkoły otrzymywana od plebana stanowiła 5 złotych polskich i 10 groszy²⁸⁶. Poza otrzymywanym wynagrodzeniem, nauczyciel parafialny uposażony był w dom we wspomnianych Mierzęcicach oraz średniej wielkości grunt i zagrodę tuż przy kościele w Targoszycach, natomiast przed 1619 r. uposażenie rektora powiększono o przykościelną niwę²⁸⁷. Protokół z przeprowadzonej wizytacji w 1721 r., potwierdza istnienie domu z szkołą, zamieszkałego przez organistę, lecz nie mówi nic o kwocie uposażenia, z wyjątkiem wzmianki o rocznym honorarium²⁸⁸. O ile nie mamy informacji o samych uczniach, to przekaz z 1748 r. informuje niejako pośrednio, o tym, że najprawdopodobniej do mszy usługiwali miejscowi chłopcy. Bowiern, wśród paramentów znajdowały się małe komże dla chłopców²⁸⁹. W ostatnim ćwierćwieczu XVIII stulecia nie mamy informacji o kierowniku szkoły i o kantorze to wspomniany jest wyłącznie organista i nic nie ma wiadomości, aby pełnił też inną funkcję edukacyjną²⁹⁰. Być może wówczas zaniechano nauczania miejscowych dzieci. Ponowne edukowanie dzieci w parafii przypisuje się XIX w. miejsco-

²⁸² AW 1598, s. 51.

²⁸³ Tamże; PW 1619, ŚSTH VII (1975), s. 327.

²⁸⁴ PW 1721, ŚSTH XII (1979), s. 313; AKMK, AV 1748, t. 30, s. 308.

²⁸⁵ J. K r u k o w s k i, *Oświata...*, s. 562.

²⁸⁶ AW 1598, s. 51; W porównaniu z innymi parafiami księstwa siewierskiego otrzymywana pensja nie była niska. Por. Wykaz wynagrodzenia pieniężnego kierowników szkół w księstwie siewierskim w XVI-XVII w., J. K r u k o w s k i, *Oświata...*, s. 572.

²⁸⁷ AW 1598, s. 51; PW 1619 ŚSTH VII (1975), s. 327; J. K r u k o w s k i, *Oświata...*, s. 573.

²⁸⁸ PW 1721, ŚSHT XII (1979), s. 314.

²⁸⁹ AKMK, AV 1748, t. 30, s. 314.

²⁹⁰ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 59.

wym plebanom. Ksiądz Jan Hantulski przyczynił się do budowy szkoły, a jego następca ks. Józef Robaczek sam edukował miejscowe dzieci. Ten ostatni nauczał nauki pisania i czytania oraz rachunkowości. Praktyczne zajęcia prowadził angażując do prac związanych z ogrodnictwem i rolnictwem, dbając o moralne ich wychowanie²⁹¹.

9. Księgozbiór kościelny

Biblioteka parafialna w Targoszycach – Mierzęcicach od najwcześniejszych lat jej istnienia nie jest znana. Nie sposób także ustalić w jaki sposób księgi były przechowywane i jakie woluminy posiadano. Skromność materiału źródłowego, omawianego okresu, ukazują w ogóle nieliczny zbiór ksiąg miejscowego kościoła. Na podstawie przekazu z 1598 r., zbiór ten stanowiły książki do duszpasterstwa w parafii, sprawowania liturgii: obowiązujący od postanowień soboru trydenckiego mszał rzymski, następnie księga agend, graduła, antyfonarz, brewiarz, psalterz²⁹². Przed 1619 r. zbiór ksiąg liczył 2 mszały rzymskie, agendę, antyfonarz, graduła i psalterz²⁹³. Skromność przekazów ogranicza do poznania zaledwie wycinka znajdujących się dzieł w parafialnym kościele oraz w bardzo odległej przestrzeni czasowej. W protokole po przeprowadzonej wizytacji w 1784 r. także wymienione zostały 2 mszały, 3 mszały rekwalne, agend 5²⁹⁴. Przed 1791 r. dotychczasowy zbiór został uszczuplony o 1 mszał rekwalny i 1 agendę²⁹⁵. Ponadto miejscowy pleban dysponował pismem świętym, concilium trydenckim, katechizmem trydenckim koncylium teologów i kaznodziejów²⁹⁶, stanowiące być może własność pełniącego wówczas funkcję plebana w osobie Jędrzeja Rozborskiego.

Żadne ze źródeł wymieniające powyżej wspomniane księgi, nie wzmiankują dzieł książkowych o tematyce innych dziedzin, niż księgi liturgiczne niezbędne do właściwego sprawowania liturgii, i tych nielicznych, do należytego duszpasterstwa ludności, jako istotnego zadania lokalnego plebana.

²⁹¹ AKMK, sygn. APB 189, s. 17, 22.

²⁹² AW 1598, s. 50.

²⁹³ PW 1619, ŚSHT VII (1975), s. 327.

²⁹⁴ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 58.

²⁹⁵ AKMK, sygn. IPKB 281.

²⁹⁶ Tamże.

10. Dziesięciny

Zarysowując dzieje każdej parafii z kilkuwiekowym rodowodem, nie sposób nie wspomnieć o dochodach, związanych przede wszystkim z powinnościami ludności. Nie wiemy też w jakie dziesięciny uposażono nowo powstałą parafię. Od momentu powołania parafii w Targoszycach, miejscowi plebani co najmniej od 1324 r. domagali się o to, by zamiast do Mikołowa, dziesięcina z parafialnych wsi oddawana była wyłącznie na rzecz miejscowego kościoła²⁹⁷. Rzeczony źródło dochodu, przez niemalże osiem stuleci było powodem sporów, pomiędzy duchownymi obu parafii²⁹⁸. Dziesięcinę otrzymywano nie tylko z wsi należących do parafii, ale położonych w granicach sąsiednich. O nieznaną bliżej dziesięcinę procesował się już w roku 1411 pleban Waclaw z wójtem Bytomia Hermanem²⁹⁹. W 1423 r. dochód z dziesięcin wynosił 5 grzywien³⁰⁰, w 1430 r. 4 grzywny³⁰¹, a w 1438 r. 3 grzywny³⁰².

W innym czasie, jak ten z 1411 r. odnotowano spór o podobnym charakterze w 1439 r. pomiędzy rektorem targoszyckiego kościoła Mikołajem z Anną z Koziegłów wszczęto proces, zdaje się, że o powinności z wsi Mysłów, położonej w parafii Stare Koziegłowy³⁰³. Na podstawie przekazu Jana Długosza, z 27 łanów kmiecych suma dziesięciny pieniężnej wraz z wartością dziesięciny konopnej została oszacowana w latach wcześniejszych na 8 grzywien. W latach późniejszych – w okresie 1470-80 wartość dziesięcin wynosiła 6 grzywien. Natenczas innym źródłem dochodu, ze wsi Dziewki znajdującej się w domenie szlacheckiej położonej zaś w parafii siewierskiej, była dziesięcina snopowa, której wartość wynosiła 2 floreny. Z trzech łanów należących do biskupstwa, a położonych w szlacheckich Ożarówicach czerpano tylko dziesięcinę snopową, której wartości jednak nie znamy³⁰⁴. O innych źródłach dochodu nie zachowały się informa-

²⁹⁷ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968*, red. J. Wałicki, Częstochowa 1968, s. 225.

²⁹⁸ Spory toczyły się od 1324 po co najmniej 1711 r.; *Katalog 1968*, s. 225; AKMK, AOC, t. 165, k. 134-135.

²⁹⁹ AKMK, AOC, t. 4, k. 149.

³⁰⁰ BPol. 4, nr 1196.

³⁰¹ BPol. 4, nr 2467.

³⁰² BPol. 5, nr 762.

³⁰³ AKMK, AOC, t. 5, k. 344.

³⁰⁴ LB, t. 2, s. 193, 201, 202.

cje. Prawdopodobnie parafia uposażona była także w inne świadczenia, jak chociażby w dziesięciny z przylegających wsi parafialnych.

W 1513 r. wartość dochodów parafii w Targoszycach miała wynosić około 24 grzywien³⁰⁵, niemniej po uszczupleniu granic parafii kwota ta została pomniejszona do tej, jaką zanotowano w 1529 r., czyli do 5 grzywien i 12 groszy³⁰⁶, co utrzymywało się jeszcze w 1637 r.³⁰⁷. Z wsi należących wówczas do parafii oraz tych znajdujących się w obrębie okolicznych w 1598 r., pleban targoszycki otrzymywał świadczenia dziesięcinne z wybranych ról w sześciu wsiach. I tak z sąsiedniego Sadowia, dla plebana targoszyckiego oddawano dziesięcinę snopową z ról kmiecych i pieniężną o wartości jednej grzywny z posiadłości dworskich – jako świadczenie na rzecz fabryki kościoła, z nadania szlachcica Sadowskiego. Z Mierzęcic obowiązek świadczenia dziesięciny spoczywał na jednym kmieciu Mieszku oraz dwóch zagrodnikach. W Przeczycach obowiązek ten dotyczył dwóch kmieciach, z których jeden znany jest jako Derej, z tzw. oderwiska ról młynarskich oraz roli młynarza i trzech zagrodników. Z wsi położonych w sąsiednich parafiach, dziesięcinę snopową ściągano nadal z trzech łąnów biskupich we wsi Ożarowice, położonej w parafii Sączów oraz z wszystkich pól kmiecych wsi Dziewki z parafii w Siewierzu. Dziesięcina ta jednak nie zawsze była respektowana. Dziesięcina w formie pieniężnej z wsi Mysłów, leżącej w parafii Kozięglówki, wynosiła dziewięć grzywien³⁰⁸. Ponad dziesięć lat później sytuacja charakteryzuje się nielicznymi zmianami. W 1611 r. ze wsi Mierzęcice, obok dziesięciny z ról mieszkowskich, do świątyni w Targoszycach oddawano nie z dwóch jak w 1598 r., ale trzech pól zagrodników. Ów obowiązek w Przeczycach spoczywał nie na dwóch, ale już na jednym kmieciu, Piotrze Sekule. Także i wówczas Podobnie jak w końcu XVI w., dziesięcinę ściągano z ról młynarskich, a ponadto z posiadłości karczemnych oraz czterech zagrodników³⁰⁹.

³⁰⁵ Z ról kmiecych w Mysłowie kwota dziesięciny pieniężnej wynosiła już tylko 4 grzywny, z Dziewiek wartość wyłącznie w formie pieniądza wynosiła 3 fertony. Z parafialnych Brudzowic, Mierzęcic, Przeczyc i Toporowic łączna suma kołody, opłaty w okresie Bożego Narodzenia wynosiła 24 grosze. AKKK, sygn. Reg. C 13, s. 93.

³⁰⁶ LR 1529, s. 114.

³⁰⁷ AKMK, LR 1637, k. 71.

³⁰⁸ AW 1598, s. 51.

³⁰⁹ PW 1611, ŚSHT VI (1973), s. 323.

W okresie ćwierćwiecza nie było znacznych zmian w kwestii otrzymywanej dziesięciny.

Dla targoszyckiego plebana w 1619 r. z sąsiedniego Sadowia pobierano dziesięcinę snopową wartości 8 grzywien, ponadto 1 grzywnę, o której była mowa w 1598 r., z dworu, która została wyszczególniona jako opłata na rzecz fabryki kościoła. Miała być ona dawną fundacją nieznanego z imienia szlachcica Sadowskiego. Z Mierzęcic, dla plebana nadal oddawano dziesięcinę z 1 roli kmiecej oraz 2 ról zagrodniczych. Ściąganie dziesięciny z wsi Przeczyc wyglądało następująco: od 1 kmiecia, 3 zagrodników, z ról karczemnych, młynarskich oraz tych które zostały od nich oderwane i użytkowane przez tamtejszego mieszkańca Dereja. Z Ożarowic 3 łany kmiecie należące do biskupa oraz Dziwek 6 łanów kmiecych, oraz Mysłów 9 grzywien³¹⁰.

Także w latach późniejszych kwestia dziesięciny nie uległa zdaje się pogorszeniu, choć w 1665 r. w posiadaniu plebana znajdowało się 6 krów³¹¹, podczas gdy w 1721 r. było 19, z których pleban otrzymywał czynsz w zamian za użytkowanie nimi przez mieszkańców parafii. Fundamentalnym źródłem dochodu targoszyckiego plebana pozostawała nadal dziesięcina. Z wsi Dziewki, powinności kmiecych i zagrodniczych w Mierzęcicach i Przeczycach, z której to wsi oddawano także zobowiązania z ról młynarskich oraz karczemnych. Ponadto z Mysłowa odbierano dziesięcinę pieniężną wartości 9 grzywien, do której dodawano 12 wiązek konopnych. Ze szlacheckiego Sadowia suma powinności pieniężnej wynosiła 9 grzywien, w tym 8 grzywien z ról kmiecych, a 1 grzywna została nadal przekazywana, jak wspomniano wyżej, na fabrykę kościoła targoszyckiego. Nie mamy już wzmianki o dziesięcinie z ról biskupich w Ożarowicach, ale o powinnościach z nowego źródła. Mowa tutaj o rolach zwanych Niedźwiedziak w tej samej wsi. Po raz pierwszy czytamy o dziesięcinie, z należącej do parafii wsi, Toporowice, z których powinność została wytyczona z pól karczemnych. Wcześniej odwieczna dziesięcina spływała do Mikołowa. W przekazie z 1721 r. po raz pierwszy czytamy o takim zobowiązaniu także z parafialnej wsi Zawada, oraz o dochodach z położonej w sąsiedniej parafii Sączów, wsi Celiny³¹².

³¹⁰ PW 1619, ŚSHT VII (1974), s. 327.

³¹¹ PW 1665, ŚSHT IX (1665), s. 299.

³¹² PW 1721, ŚSHT XII (1979), s. 313-314.

Przed 1746 r. podczas pontyfikatu bpa Lipskiego została nadana dziesięcina z Opatowic, wsi położonej w śląskiej parafii tarnowickiej, jako rekompensata za wydobywanie rudy z gruntu plebańskiego na rzecz skarbu książęcego³¹³.

W 1784 r. dochód z dziesięcin został oszacowany na 302 Złotych Polskich 12 groszy. Dziesięcinę w formie pieniężnej przekazywano z Sadowia – dworska i chłopska, Ożarówic – jedna rola i Łopatowic-dworska. Świadczenia w postaci dziesięciny snopowej pobierano z pojedynczych zagród w Mierzęcicach, Przeczycach, z jednej roli w Toporowicach oraz Zawady. Poza tym z roli Pustkowie w Celinach.

W porównaniu parafii targoszyckiej na tle okolicznych parafii, targoszycka była najślabiej uposażona.

Podobnie oszacowano dochód parafii na początku następnego stulecia. Z Mysłowa 62 zł, Ożarówic 22 zł, Sadowie 14 zł 12 gr, Dziewki 150 zł, Toporowice 8 zł (od 1 zagrodnika), Grzeczzeń [Przeczycy] 120 zł (5 zagrodników oraz 1 półrolnik), Mierzęcice 100 zł oraz wytyczna w wysokości 126 zł³¹⁴.

Często plebani zostali uposażeni przez zapisy kapitał. Szczególnie poświęcone sprawowaniu mszy św. za dusze śp. zmarłych darczyńców. W XVII stuleciu kościół targoszycki otrzymał 100 złotych z zapisu Franciszka Stradomskiego, dziedzica Ożarówic i Celinach, z których miało być to przekazane temuż kościołowi, w zamian za odprawienie nabożeństwa za duszę śp. darczyńcy³¹⁵.

W 1784 r. zysk z zapisanych osiemnastowiecznych fundacji na kwotę 1300 złotych polskich wynosił 45 złotych polskich i 15 groszy³¹⁶.

Dochód obliczony w 1787 r. wynosił 400 florenów, w dekanacie siewierskim pośród 10 parafii, Targoszycka była najuboższą tego rodzaju jednostką³¹⁷.

³¹³ AKMK, sygn. IPKB 281; AV 1748, t. 30, s. 311.

³¹⁴ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 59.

³¹⁵ Z. N o g a, *Osadnictwo...*, s. 226.

³¹⁶ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 58-59.

³¹⁷ B. K u m o r, *Dzieje...*, t. 4, s. 254-255.

11. Pozostały majątek lokalnego kościoła

Nieodłącznym elementem majątku lokalnego kościoła stanowiły także wszelkie nieruchomości. Zabudowa, która początkowo, zapewne od zarania parafii, położona była w pobliżu tamtejszego kościoła. Po ważącym na dalszych losach Targoszyc epizodzie z przełomu 1513/1514 r. wszelkie mienie plebańskie wraz ze zmianą miejsca zamieszkania administratora parafii, położone były w Mierzęcicach³¹⁸. Przed 1598 r. na majątek plebana składała się rezydencja wraz z zagrodą i małą łąką. Wyjątek stanowił dom ówczesnego rektora szkoły, uposażony w kawałek ziemi i łąkę, stojący w Targoszycach tuż przy kościele³¹⁹. Około 1610 r. wybudowano jeszcze jedną zagrodę³²⁰. W 1665 r. rezydencja w Mierzęcicach stała w ruinie, a tymczasowym miejscem zamieszkania został mały dom znajdujący się w jej sąsiedztwie³²¹. Przed 1721 r. wybudowano nową siedzibę miejscowego plebana, także w Mierzęcicach. Obok domu stała stodoła, spichlerz i stajnia, a wokół rozciągał się ogród³²². Ten nieruchomy majątek przetrwał do pożaru w 1776 r., po czym zbudowano nową plebanię³²³ pewnie z zabudowaniami gospodarczymi. Służyła ona do momentu przeniesienia rezydencji plebana pod kościół w Targoszycach, za proboszczowania przez księdza Rozborskiego pod koniec XVIII stulecia, co dało początek ponownemu osiedlaniu wsi. Dotychczasowa plebania została zdemontowana, a materiał budowlany przekazano na rzecz miejscowych gospodarzy³²⁴.

W skład majątku lokalnego kościoła wchodziły także uprawiane ziemie na rzecz lokalnego administratora parafii, rozłożone w okolicznych miejscach.

³¹⁸ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 56.

³¹⁹ AW 1598, s. 51.

³²⁰ PW 1619 SSHT VII (1974), s. 327.

³²¹ PW 1665 SSHT IX (1976), s. 299.

³²² PW 1720-1721 SSHT XII (1979), s. 314.

³²³ AKMK, AV 1784, t. 57, k. 58.

³²⁴ AKMK, sygn. APB 189, s. 22-23; J. Wiśniewski, *Diecezja...*, s. 291.

Lokalizacja pól	Rok wzmiankowania ³²⁵
Na Łazach – przy drodze do Siewierza	1598, 1721
W pobliżu kościoła w Targoszycach ³²⁶	1598, 1721, 1784
Teren zwany Piskorzów – przy ścieżce z Toporowic do Mierzęcic	1598
Od drogi toporowskiej	1784
Przy karczmarzu toporowickim	1784
Na Gaju	1598, 1721, 1784
Na Gliwińcu	1721, 1784
Za Okrąglikiem	1721, 1784
Na Obiedrze	1721, 1784
Na Kamionkach	1784
Niwy w lesie	1721, 1784

Poza rolę, pleban utrzymywał się z własnego sadu i ogródka warzywnego. Źródła informują także o stawach rybnych, co zresztą było normą ówczesnego gospodarstwa kościelnego.

Na zakończenie warto przytoczyć sentymentalny opis majątku przykościelnego – jakim delectował się w swoim poemacie – stąpający po nim, w swych dziecięcych latach Wincenty Kraiński:

Zawsze w oczach Wincentemu stawał ów gmach plebanii, jaki dziecku trzyletniemu utkwiał w imaginacyi: Plebanii gmach był długi, z drzewa sosien budowany, w środku sień, a w lewo sługi, w prawo państwem zamieszkany; choć bez pietra lecz rozciągly, malowany gliną białą, w dachu się gołębie lęgly.

[...]

Od dziedzica droga długa ciągnęła się jak smuga pomiędzy dwoma sadami, co słyneły owocami: miały węgiarki ogromne, jabłka jak główki jagnięcie, przy nich gruszki dosyć skromne, ale słodkie niepo-

³²⁵ Nazwy ról ustalono na podstawie protokołów powizytacyjnych. AW 1598, s. 50-51; PW 1721, ŚSHT XII (1979), s. 313; AKMK, AV 1784, t. 57, k. 59.

³²⁶ Od kościoła po granicę z Przeczycami, od kościoła po granicę z Toporowicami, od bramy cmentarnej do granicy z Toporowicami, niedaleko kościoła, tuż przy granicy z Mierzęciami.

*jęcie. W końcu sadów brama wielka, probostwa obronicielka, na noc zamykana. Znow otwarta stała z rana*³²⁷.

W niniejszym zarysie podjęto próbę zaprezentowania, poszczególnych kwestii w dziejach parafii Targoszyce-Mierzęcice. Począwszy od ustalenia czasu ustanowienia parafii, aż do końca XVIII w. czyli do ponownej organizacji życia społecznego wokół kościoła św. Mikołaja w Targoszycach, zainicjowanej przez piastującego funkcję plebana w miejscowej parafii, księdza Jędrzeja Rozborskiego.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej

Metrica baptisatorum, copulatorum et mortuorum ecclesiae parochialis Targoszycensis, sygn. KM 1144.

Spis funduszów plebani w Targoszycach 1818, sygn. KK 74.

Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej w Krakowie

Regestrum Contributionis per unum fertonem a marca argenti ad clerum A. D. 1513, sygn. Reg. C 13.

Liber Privilegiorum, t. 7.

Inwentarz wódarstwa krakowskiego spisany w 1645 roku, sygn. Inw B. 1.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie

Acta administralia, t. 8.

Acta Episcopalia Cracoviensis, t. 30, 31.

Acta Officjalatus Cracoviensis, t. 4, 165.

Acta Visitationis 1748, t. 30.

Acta Visitationis 1784, t. 57.

Akta Parafii Targoszyce, sygn. APB 189.

Stan Kościoła Fary y Plebanii Targoszyckiey albo Mierzęcickiej podług artykułów od Jaśnie Oświeconego Xiążęcia Jmci Biskupa Krakowskiego podanych, opisany Roku Pańskiego 1791 go, sygn. IPKB 281.

Tabele wizytacyjne biskupa Andrzeja Załuskiego 1748, t. 8, tabela 10.

Archiwum Parafii Targoszyce

Księgi metrykalne od roku 1811, bez sygnatury.

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie

Akta sejmikowe księstwa siewierskiego 1627-1790, sygn. 8356.

³²⁷ W. K r a i ń s k i, *Ksiądz...*, s. 10-11.

Notaty, zapiski i wycinki ks. Jana Fijałka dotyczące parafii polskich, sygn. 4849. Teki Pawińskiego, nr 39.

Źródła drukowane

- Cracovia artificum suplementa. Teksty źródłowe do dziejów archiwów kurialnych i kapitulnych w Krakowie 1441-1450*, zebrał B. Przybyszewski, Wrocław 1993.
- Inwentarz kmieci w dobrach szlacheckich w księstwie Siewierskim na sejmiku generalnym na zamku d. 25 stycznia 1667 r. spisany*, [w:] *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez Adolfa Pawińskiego. Małopolska*, t. IV, [w:] *Źródła dziejowe*, t. XV, Warszawa 1886.
- Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego 1788-1792*, t. 2, red. W. Semkowicz, oprac. K. Buczek, Wrocław 1960.
- Materiały źródłowe do dziejów kościoła w obecnej diecezji katowickiej. Protokoły wizytacyjne z 1611 r.*, oprac. F. Maroń, ŚSHT VI, 1968.
- Materiały źródłowe do dziejów kościoła w obecnej diecezji katowickiej. Protokoły wizytacyjne z 1619 r.*, oprac. F. Maroń, ŚSHT VII, 1974.
- Materiały źródłowe do dziejów kościoła w obecnej diecezji katowickiej. Protokoły wizytacyjne z 1665 r.*, oprac. F. Maroń, ŚSHT IX, 1976.
- Materiały źródłowe do dziejów kościoła w obecnej diecezji katowickiej. Protokoły wizytacyjne z 1721-1722 r.*, oprac. F. Maroń, ŚSHT XII, 1979.
- Acta wizytacji dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego dokonanej w 1598 r. z polecenia Jerzego Kardynała Radziwiłła biskupa krakowskiego*, wyd. M. Wojtas, Katowice 1938.
- Annaty z Królestwa Polskiego w XV wieku (1421-1503)*, [w:] *Acta Camerae Apostolicae*, t. 4, wyd. M. D. Kowalski, Kraków 2002.
- Antiquissimi libri iudicales Terre Cracoviensis*, ed. B. Ulanowski, [w:] *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 8, Kraków 1884-1886.
- Bullarium Poloniae*, t. 4 ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae-Lublina 1992.
- Cracovia artificum suplementa. Teksty źródłowe do dziejów archiwów kurialnych i kapitulnych w Krakowie 1441-1450*, zebrał B. Przybyszewski, Wrocław 1993.
- Długosz J., *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7 i 8, przekł. J. Mrukówna, Warszawa 1974.
- Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis, Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*, t. 2, *Ecclesiae parochiales*, [w:] *Opera omnia*, t. 8, ed. A. Przeździecki, Cracoviae 1864.
- Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, seria nowa t. X, część 2, Warszawa 1974.

- Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968.
- Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej ś[w.] Waclawa*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874.
- Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, tom V, wyd. F. Piekosiński, Poznań 1908.
- Księgi egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573-1614*, opracował i wstępem opatrzył Z. Pietrzyk, Kraków 1991.
- Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego 1788-1792*, t. 2, red. W. Semkowicz, oprac. K. Buczek, Wrocław 1960.
- Kumor B., *Spis ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1978, nr 37.
- Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 1, [w:] *Acta Camerae Apostolicae*, v. 1, 1207-1344, ed. J. Ptaśnik, Cracoviae 1913.
- Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 2, [w:] *Continet Acta Camerae Apostolicae*, v. 2, 1344-1374, ed. J. Ptaśnik, Cracoviae 1913.
- Regestr diecezjów Franciszka Czaykowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783-1784*, do druku podał S. Górzyński, przypisami i wstępem opatrzyli K. Chłapowski, S. Górzyński, Warszawa 2009.
- Schlesisches Urkundenbuch. Im Auftrage der Historischen Kommission für Schlesien*, wyd. W. Irgang, t. IV, Köln-Weimar-Wien 1988.
- Zbiór dokumentów małopolskich, cz. IV, Dokumenty z lat 1211-1400*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław 1969.

Opracowania

- Bocian R., *Parafia św. Mikołaja w Targoszycach*, red. J. Rakoczy, Kraków 2004.
- Brykowski R., *Drewniana architektura kościelna w Małopolsce w XV wieku*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1981.
- Drózd P., *Orsza 1514*, Warszawa 2000.
- Dzieduszycki M. (autor dzieła Piotr Skarga i jego wiek), *Zbigniew Oleśnicki*, t. 1-2, Kraków 1853-1584.
- Grünhagen C., Margraf H., *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, t. II, Leipzig 1883.
- Kantor-Mirski M., *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego i okolicy. Szkice monograficzne*, t. 3, Sosnowiec 1932.
- Krański W., *Książdz Wincenty*, Wrocław 1858.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do 1795 roku*, t. 4, Kraków 2002.
- Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1958*, Częstochowa 1958.
- Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968*, pod red. ks. J. Walickiego, Częstochowa 1968.

- Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1978*, red. J. Związek, Częstochowa 1978.
- Katalog diecezji sosnowieckiej 1999*, Sosnowiec 1999.
- Katalog diecezji sosnowieckiej 2008*, Sosnowiec 2008.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce, tom VI województwo katowickie, z. 15 powiat zawierciański*, red. I. Rejduch-Samkowa, J. Samek, inwentaryzację przeprowadzili K. Dżułyńska, A. M. Olszewski, Warszawa 1962.
- Kłoczkowski J., L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986.
- Koczerska M., *Zbigniew Oleśnicki w czasach jego pontyfikatu*, Warszawa 2004.
- Kracik J., *Parafie księstwa siewierskiego w dobie baroku i katolicyzmu oświeconego*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice 1994.
- Krukowski J., *Oświata i szkolnictwo*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice 1994.
- Maroń F., *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego na tle wydarzeń politycznych przełomu XVIII i XIX wieku. Przyczynek do genezy ustaleń bulli „De salute animarum”*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, tom IV 1971.
- Noga Z., *Tenże, Osadnictwo i stosunki własnościowe w księstwie siewierskim do 1790 roku*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy, Studia i materiały z dziejów Siewierza i Księstwa Siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice 1994.
- Polewka J. pseud., *Urodzeni w Przeczycach, cz. 1, Dąbrowa Górnicza 1972*, red. J. Osoba, J. Rolnik, Dąbrowa Górnicza, 1993.
- Prus K., *Z przeszłości Mikołowa i jego okolicy*, Mikołów 1932.
- Rajman J., *Wolność Kościoła XIII wiek*, [w:] *Dzieje Kościoła w Polsce*, red. A. Wienczek, Warszawa 2008.
- Rajman J., *Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich*, Kraków 1993.
- Rajman J., *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998.
- Rymut K., *Nazwy wsi i miast dawnego księstwa siewierskiego*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy, Studia i materiały z dziejów Siewierza i Księstwa Siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice 1994.
- Taylor E., *Rolicze z Trojanowych Rózy Rózyccy*, Poznań 1936.
- Wróbel E. E., *Kościół w szlacheckim państwie XVII wiek*, [w:] *Dzieje Kościoła w Polsce*, red. A. Wienczek, Warszawa 2008.
- Wyrozumski J., *55 lat pracy nad krytyczną reedycją dziejów Polski Jana Długosza*, „Nauka” 2006, nr 2.
- Zivier E., *Geschichte des Fürstentum Pless*, Kattowitz 1906.
- Żywczyński M., *Kościół i społeczeństwo pierwszych wieków*, Warszawa 1985.
-

KRZYSZTOF CICHON

**PARISH CHURCH IN TARGOSZYCE-MIERZĘCICE
(BY THIS TIME PART OF THE ARCHDIOCESE OF KRAKÓW)
UNTIL THE END OF 18TH CENTURY**

Abstract

This article touches upon a parish church in Targoszyce-Mierzęcice, a village situated in the region of Siewierszczyzna (Severia), which in XVIII lay within the Archdiocese of Kraków (Cracow). Its beginnings supposedly date back to 14th century. In the course of analysis of accessible records an attempt was made to determine the date on which the parish church was erected. Furthermore, the article aimed at portraying the village situated within its scope. Apart from that, the community living under ecclesiastical care of this parish was described, including the administrator and the issue of parish's financial maintenance. Particular attention was paid to determining the asset size (mainly consisting of sacred buildings and architecture of the kind) belonging to the local church. Events which occurred at the outset of 16th century in Targoszyce brought about its ruin. What followed was a huge drop in parish's value, as well as certain reorganization measures put into effect *inter alia* by transferring its site to Mierzęcice. It was only at the close of 18th century that owing to the initiative of the local administrator steps were taken to rebuild Targoszyce, the first measure being the construction of a new parish house in the village.

Translated by Dominik Jemielita

